

A LENGYEL „KELETI DIMENZIÓ”: TÉNYEK, CÉLKITŰZÉSEK ÉS INDÍTÉKOK

Wisniewski Anna

Lengyelország külkapcsolati rendszerében központi helyet foglal el a „keleti dimenzió”, amelynek egyik legbonyolultabb és legnehezebben kezelhető eleme az orosz-lengyel reláció. Ennek a viszonyrendszernek számos aspektusa van: egyszerre jelenik meg a bilaterális kapcsolatok, az Európai Unió politikája, illetve a globális kapcsolatok szintjén. Emellett számos tematikai vetülete van: keverednek benne a történelmi múlt, a jelenkori belpolitika és az azt irányító politikai elit személyes meggyőződései, valamint a gazdasági érdekek egyáltalán nem elhanyagolható racionalitásai. Ebből a bonyolult, összefonódott érdek és viszonyrendszerből áll össze Varsó poszt-szovjet államokhoz kötődő külkapcsolati dimenziója, s a számos összetevő eredményezi azt, hogy a kapcsolatok értelmezése, a viszonyrendszer értékelése összetett elemzést igényel.

Lengyelország geopolitikai fekvése mindvégig meghatározta az ország stratégiai viszonyulását szomszédaihoz, behatárolta a lengyel külpolitika mozgásterét és célkitűzéseit. Ez a geopolitikai fekvés konkrétan két szempontból jelentett a lengyel történelemben kihívást: a) Az egyik elem az ország elhelyezkedése két nagyhatalom, Németország és Oroszország szomszédságában. A szomszéd hatalmak terjeszkedése a 18. század végére Lengyelország felosztásához vezetett. Ezért is tartják a lengyel történészek történelmi eseménynek az ország NATO csatlakozását és Európai Unió tagságát, hiszen ezzel az ország nyugati határa gyakorlatilag a történelem során először vált biztosítottá, s Varsó most már kizárólag a „keleti dimenzió”, vagyis a határaitól keletre eső területek (Ukrajna, Litvánia, Belorusz - ULB) sorsának alakulására, az ezzel kapcsolatos érdekeinek érvényesítésére koncentrállhat. b) Az orosz-lengyel kapcsolatokat évszázadokon keresztül meghatározta az ún. Határvidék (Kresy) feletti dominancia iránti küzdelem. Az orosz külpolitika a mai napig saját befolyási övezetként tekint ezekre a területekre. A korábbi irányvonallal szemben – amikor a katonai erőfölénye révén tartotta magához közel ezeket a szatellit-államokat – ma a gazdasági erőfölényére, az ún. energiafegyverre támaszkodik érdekei érvényesítésében.

Lengyelország politikája a Határvidékkel kapcsolatos lengyel szerepvállalás tekintetében az évtizedek során sokat változott.¹ Az első világháborút lezáró versailles-i békeszerződés lengyel delegációjának vezetője, Roman Dmowski ún. inkorporativista, vagyis a Határvidék beolvasztását előrevetítő elképzelése még Varsó hegemon szerepére és a lengyel etnikai többség kialakítására helyezte a hangsúlyt. Ezzel ellentétes volt Pilsudski tábornok elképzelése, aki az ún. föderatív modell révén az állampolgárok döntésére bízta volna a nemzetiségi hovatartozást. Természetesen mindkét lengyel elképzelés élesen szembenállt a szovjet vízióval, amely az orosz hegemonia és kulturális dominancia megteremtésére törekedett ezekben az államokban.

Az 1960-as években alakult ki az új lengyel irányzat, az ún. Giedroyc-Mieroszewski doktrína,² amely a Pilsudski féle elképzelést finomította tovább. A száműzetésben alkotó szerzőpáros a lengyel külpolitika „keleti dimenzióját” a következő alapokon tartotta elképzelhetőnek: a) Mindenekelőtt feltételezték, hogy a Szovjetunió összeomlása elkerülhetetlen. b) Másrészt feltételként fogalmazták meg Lengyelország lemondását mindenfajta területi igényről a Határvidékkel kapcsolatban. c) Ezen feltételek mellett az ULB államok függetlenségének támogatásában látták az Oroszországgal fennálló konfliktus megszűnésének lehetőségét. Az elképzelés értelmében tehát a szomszédos államok függetlensége a kulcsa a lengyel-orosz kapcsolatok normalizálódásának.

A történelem igazolta a Giedroyc-Mieroszewski doktrínát, hiszen 1989-ben a Varsói Szerződés megszűnt, 1991-ben a Szovjetunió felbomlott és Ukrajna, Litvánia, valamint Belorusz független államokká váltak. 2004-ben Litvánia is csatlakozott az Európai Unióhoz, míg Ukrajna az orosz dominanciától függetlenedett, bár gazdasági és energia-függősége továbbra is fennmaradt. Az orosz-lengyel kapcsolatok normalizálására mindamellett csak rövid időszakokra, és csak átmenetileg kerülhetett sor. Ennek kettős oka volt: a) A lengyel külpolitika keleti dimenziójában a rendszerváltás óta meghatározó szerepet töltött be a Határvidék demokratizálódási folyamatát és piaccgazdasági átalakulását előtérbe helyező elképzelés, amely mentén a lengyel külpolitika az európai struktúrákon belül is már egészen hamar az Európai Unió keleti politikájának alakítójaként igyekezett fellépni. Ez természetesen a területre továbbra is érdekszférájaként tekintő Moszkvával állította szembe. Varsó a csatlakozási tárgyalások kezdetét fémjelző 1998-as évben már jelezte javaslatait az Európai Unió keleti dimenziójára vonatkozóan.³ 2003 januárjában, vagyis röviddel a csatlakozást megelőzően Varsó megismételte felvetését a keleti dimenzió programjának elindításáról. Ennek lényege az volt, hogy az Európai Unió keleti bővítése ne alakítson ki új választóvonalakat Európán belül, hanem valamilyen laza formában igyekezzen az európai struktúrákhoz kötni ezeket az államokat. b) Lengyelország aktivitásának másik

¹ Davies (1998).

² Pornianowski (2004).

³ Zaborowski (2004).

területe a transzatlanti kapcsolat. A közvetítői szerep felvállalása, sokszor pedig a konkrét amerikai védelmi érdekek képviselése (például az amerikai rakétavédelmi pajzs telepítésének támogatása) megintcsak több esetben kivívta Moszkva nemtetszését.

Valójában mindkét hatalmi centrum, vagyis az EU és a NATO is elismeri Varsó regionális vezető szerepét Kelet-Európában, ugyanakkor egyik sem támogatja annyira, hogy adott esetben az orosz féllal való szembenálláshoz vezető ügyekben nyíltan kiállna Varsó mellett. Ez a lengyel külpolitika „keleti dimenziójának” sarokköve: vagyis az ország egyedül nem rendelkezik kello (gazdasági, politikai, katonai) hatalmi potenciállal a keleti demokratizálódási folyamat képviselőjére. Ugyanakkor a hatalmi centrumok – bár alapvetően támogatják a lengyel keleti dimenzióra vonatkozó törekvéseket – a gazdasági érdekeik, és globális pozíciók védelme miatt mégsem érdekeltek a konfrontációban Oroszországgal.

A dolgozat ezen elméleti és történelmi alapokból kiindulva igyekszik rávilágítani arra, hogy az orosz-lengyel kapcsolatok alakulásának háttérében milyen problémák húzódnak meg, amelyek az érdekellentétek mellett további feszültségforrásként jelentkeznek a relációban. A dolgozat első része az elmúlt évek lengyel-orosz, lengyel-belorusz és lengyel-ukrán kapcsolatainak alakulását tekinti át, majd a második részben a gazdasági vetületet vizsgálja meg a külkereskedelem és a gazdasági kapcsolatok, míg a harmadik fejezetben az energia-politika szempontjából. A negyedik részben a lengyel belpolitika és a külpolitikai irányvonal közötti kapcsolatot elemezzük, s végül az ötödik fejezetben a Magyarország számára fontos tanulságokat fogalmazzuk meg.

1) Lengyelország diplomáciai kapcsolatai a poszt-szovjet államokkal: lengyel–orosz, lengyel–ukrán, lengyel–belorusz viszony

1.1. A lengyel–orosz viszony

1.1.1. Történelmi kapcsolatok

A kétoldalú kapcsolatokat Lengyelország és Oroszország viszonylatában meghatározzák azok a történelmi események, amelyek rendezésére napjainkig nem került sor. Ilyen történelmi fordulópont 1939. szeptember 17-e, amikor a Szovjetunió csapatai keletről támadták meg Lengyelországot, alig két héttel a hitleri Németország szeptember 1-i, a második világháború kezdetét jelző támadását követően. A lengyel emberek bizalmatlanságát csak

növelte az orosz szomszédal szemben a Katyn-i vérengzés 1940-ben, amikor az orosz hadsereg gyakorlatilag a lengyel vezérkart, több ezer katonatisztet végzett ki, majd pedig a propaganda a náci német hadsereg rovására írta a tettet. A történelem ezen eseményeinek kétoldalú rendezésére nem került még sor. Nem véletlen, hogy a múlt tisztázatlan kérdései, a felderítetlen, sokszor elhallgatott igazságok ránehezednek a kétoldalú politikai és diplomáciai kapcsolatokra. A második világháborús szerepvállalás eltérő interpretálása (a szovjet csapatok felszabadító vagy hódító szerepének értelmezése) megnehezíti, megterheli a viszonyt. A katyni vérengzést már elismerte ugyan Oroszország, de az elkövetők azonosítására nem került sor, ebből következőleg a felelősségrevonás is elmaradt.

A rendszerváltást követően Borisz Jelcin elnöksége idején enyhülés következett be a lengyel-orosz viszonyban. Az orosz csapatok kivonása Lengyelország területéről, illetve a katyni vérengzés hivatalos elismerése mérföldkő volt a kapcsolatok javításában. Emellett rendezték a második világháború előtt Lengyelországhoz tartozó területeken található lengyel vagyon kérdését is. Lengyelországi látogatása során 1993 augusztusában Jelcin elnök „spontán megjegyzését”, amelyben elfogadta Lengyelország NATO tagságát később revideálták és a kérdés egészen 1999-ig, Lengyelország NATO csatlakozásáig beárnyékolta a kétoldalú kapcsolatokat. Vladimir Putyin elnöksége alatt (2000-2008) tovább romlott a helyzet, amelyhez azonban nem csak a lengyel fél fenntartásai, hanem az orosz oldalon ugyanolyan mértékben élő ellenérzések is hozzájárultak. A két ország kapcsolatának egyáltalán nem segített, hogy a november 7-i nemzeti ünnep helyett Putyin elnök november 4-ét vezette be nemzeti ünnepnek (az „egység napja”), ami a lengyel csapatok 1612-es Kremlből történő kiszorítására emlékezik meg. Amíg a lengyelek 50 százaléka számára volt ismert a dátum és az esemény, nagymértékben sértve nemzeti érzelmeiket, addig az oroszoknak mindössze 8 százaléka volt tisztában az esemény jelentőségével.⁴

1.1.2. A lengyel-orosz kapcsolatok mélypontja: 2005

A lengyel-orosz kapcsolatok 2004-2005-ben érték el mélypontjukat, gyakorlatilag minden területen kiütöztek konfliktusok – a diplomáciai és külügyi kapcsolatokban, a kereskedelem, a védelmi kérdések és az energiapolitika terén. A kétoldalú kapcsolatok ilyen mértékű megromlásának kiinduló pontja 2004 ősze, amikor Varsó és Vilnius aktív részt vállalt az ukrainai választások kapcsán kialakult konfliktus rendezésében. 2004 decemberében Putyin elnök Aleksander Kwasniewski lengyel elnök tudomására hozta, hogy nem nézi jó szemmel Lengyelország aktivitását az ukrán belügyekben. 2005 januárjában sokáig kérdéses volt Putyin elnök részvétele az Auschwitz-Birkenau-i haláltábor felszabadításának 60. évfordulójára rendezett megem-

⁴ Ochmann (2007).

lékezésen, mint ahogy hasonlóan bizonytalan volt Kwasniewski elnök látogatása Moszkvába a második világháborút lezáró Győzelem napi megemlékezésen. Mindkét diplomáciai konfliktus kiindulópontja az a mai napig nem tisztázott kérdés, hogy Lengyelországot felszabadították-e a szovjet csapatok 1945-ben a náci német megszállás alól (ahogy azt az orosz történelem interpretálja), vagy ez a szovjet megszállás kezdetét jelentette (ahogy azt az egyébként szintén a győztes hatalmak oldalán harcoló Lengyelország értelmezi). Ráadásul a moszkvai megemlékezés során Putyin elnök nemcsak nem említette meg a lengyelek érdemeit a náci németek elleni küzdelemben, de még nagyobb irritációt váltott ki Varsóban, hogy kitüntetést adott át az ex-kommunista vezetőnek, Jaruzelski tábornoknak. Válaszként a lengyel szejm 2005 márciusában határozatot fogadott el, amelynek értelmében a lengyel vezérkar katyni kivégzése a náci Németország és a Szovjetunió közös tervének részeként került végrehajtásra. 2005 júliusában orosz diplomaták gyermekeit rabolták ki Varsóban, ami a lengyel rendőrségi nyomozás szerint huliganizmusra vezethető vissza, nem orosz-ellenes megnyilvánulás volt. Mindemellett Moszkva hivatalos bocsánatkérést követelt Varsótól az incidens miatt, s az ügy következtében több lengyel diplomatát ért inzultus Moszkvában. Ezek az atrocitások fémjelezték a kétoldalú konfliktusok csúcspontját. 2005 szeptemberében került aláírásra az orosz és német megállapodás a balti-tengeri gázvezeték megépítéséről (északi-tengeri gázvezeték), amit egyrészt a lengyel energiabiztonságot súlyosan hátrányba hozó lépésként tekintett Varsó, másrészt ismét a lengyelek feje fölött és megkérdezésük nélkül hozott megállapodásként értékelték.⁵ A feszültséget tovább fokozta, hogy az orosz fél 2005 novemberében kereskedelmi embargót vezetett be a lengyel hústermékekre.⁶ 2005 decemberében a konfliktushalmazt tovább növelte az amerikai rakétavédelmi pajzs kérdése, amit Moszkva az orosz területek elleni agresszióként értelmezett.

A fenti felsorolás is mutatja, hogy a kétoldalú kapcsolatok szinte valamennyi területén – gazdasági, diplomáciai, történelmi kérdések – feszültségek, probematikus kérdések húzódnak, amelyek rendezésére sok esetben a mai napig nem került sor.

1.1.3. A lengyel-orosz külpolitikai stratégia érdekellentétei

A kétoldalú kapcsolatok változásai valójában a rendszerváltás óta meghatározott menetrend szerint és ok-okozati összefüggésben következtek be. Ha a reakciók egymás utánját végigkövetjük, akkor azt láthatjuk, hogy valójában a kétoldalú kérdések rendezése – belpolitikai váltástól függetlenül – nem is

⁵ Kublik, Andrzej (2005): *Nad glowami Polski*. Gazeta Wyborcza, szeptember 8., p. 1.

⁶ Az oroszok szerint az állategészségügyi szabályok nem kerültek betartásra a lengyel húsimport esetében, emellett a kísérő okmányok valódiságával is problémák merültek fel. A lengyel oldal azzal védekezett, hogy Lengyelország területéről, de hamis iratokkal érkező ázsiai áruról volt szó az ügyben.

alakulhatott volna eltérően. Lengyelország stratégiai orientációja az euró-atlanti és európai struktúrák felé alapjaiban határozta meg az ország viszonyát Oroszországhoz. Lengyelország rendszerváltás utáni történelmében ez az egyetlen követhető út volt. Ellenben Oroszország reakciója megint nem lehetett más: a barátság és partnerség eleve kizárt volt az adott körülmények miatt. A deklarált demokratizálódási folyamat ellenére Moszkva külpolitikája továbbra is politikai és gazdasági befolyásának növelését hivatott szolgálni. Lengyelországot ebben a „játszmában” nem szívesen látta/látja játékosként, a valódi és potenciális nagyhatalmakhoz szokott orosz fél és Lengyelország kapcsolata mind politikai, mind gazdasági szempontból aszimmetrikus. Oroszország méreténél, katonai arzenáljánál és természeti erőforrásainál fogva világhatalom ma is. Putyin elnök kifejezte azt a véleményét, hogy Lengyelországot nem tekinti egyenlő tárgyaló partnernek, különösen nem az érdekszféráját illető kérdésekben.

A bilaterális kapcsolatok középpontjában az orosz és a lengyel külpolitikai érdekek közötti konfliktus, a két külpolitikai stratégia közötti érdekellentét húzódik meg. Amíg Oroszország a poszt-szovjet államokban meg kívánja tartani gazdasági-politikai befolyását, addig a lengyel külpolitika a térség demokratikus stabilizálásában, függetlenségének biztosításában és gazdasági prosperitásának elősegítésében látja a keleti dimenzió stabilitásának kulcsát. Ezért is vett részt aktívan Varsó az ukrán narancsos forradalomban 2004-ben, amit a Kreml ellenséges lépésként értékelte. A belorusz ellenzék támogatását hasonló, a belügyekbe való beavatkozásként értékelte Moszkva, míg Varsó külpolitikai célkitűzése ebben a relációban az ellenzék támogatása és a lengyel kisebbség ügyének elősegítése.

A lengyel-orosz asszimetriát felismerve, a lengyel külpolitikai stratégia a „keleti dimenzió” gyakorlati megvalósítását az euro-atlanti és európai struktúrák keretein belül képzelel el. Lengyelország az EU keleti politikájának alakítójaként, a Moszkva és az Európai Unió közötti kapcsolatokban közvetítőként kívánt és kíván fellépni – több-kevesebb sikerrel. A kétoldalú kapcsolatokat ugyanis számos konfliktus terheli meg:

- a) Lengyelország szerepvállalása a *poszt-szovjet államok demokratizálási folyamatában*. A lengyel részvétel az ukrán narancsos forradalomban, az Európai Unió tagállamainak bevonásával a demokratikus választások érdekében szövetségek létrehozása, a fehérorosz demokratikus ellenzéknek nyújtott lengyel támogatás, a szolidaritás kinyilvánítása Grúzia irányában. Ukrajna és Grúzia NATO és EU tagsága érdekében folytatott lengyel lobbitevékenység.
- b) A NATO hagyományos védelmi szerepének és az Észak-atlanti Karta 5. cikkelyének hangsúlyozása. *A lengyel szerepvállalás a nemzetközi konfliktusok rendezésében*.
- c) A közös kül- és biztonságpolitika (CFSP), valamint az európai biztonság- és védelmi politika megerősítése, és az *önálló európai fegyveres erő* felállítására melletti lengyel elkötelezettség.

- d) Az *amerikai jelenlét erősítése Európában*, ezen belül Varsó hozzájárulása az amerikai rakétavédelmi pajzs telepítéséhez lengyel területen.
- e) A *lengyel törekvések az energiabiztonság elérésére* a diverzifikáció előmozdítása, valamint az északi-tengeri vezeték (Nordstream) projektjének ellenzése révén.
- f) Az orosz konzorciumok lengyel vállalatok felvásárlására mutatott törekvésével szembeni fellépés. Ebből kifolyólag Lengyelország ma is „fehér folt” a nagy energetikai konszernek terjeszkedési útján (Lukoil, Gazprom).

Az orosz-lengyel kétoldalú kapcsolatokban állandó jelleggel fennálló konfliktusos kérdések, illetve a relációra jellemző asszimetria is arra ösztönzi Varsót, hogy az európai struktúrákon belül, és nem közvetlen párbeszéd révén igyekezzen érdekeit érvényesíteni. Ezeket az érdekeket azonban sokszor hibásan kommunikálták Varsó részéről, nem egyszer pedig nem voltak összeegyeztethetők az EU egészének, illetve egyes tagállamoknak az érdekeivel. Az európai uniós tag Lengyelország külpolitikai törekvéseinek egyik legfontosabb tanulsága éppen az, hogy a nem megfelelően prezentált célrendszert nem sikerült beillesztenie az európai külpolitikai érdekrendszerbe, nem sikerült (néhány esettől eltekintve, így pl. Ukrajna demokratizálódási folyamata) „keleti politikáját” beágyazni az EU politikájába.

1.2. A lengyel–belorusz kapcsolat

Lengyelország csatlakozásával az Európai Unió határa keletre tolódott, amelynek leghosszabb szakasza éppen a lengyel határ mentén található.⁷ Varsó szerepvállalása, illetve igyekezete az Európai Unió keleti dimenziójának alakítására nézve racionális alapokon nyugszik és érthető. Az Unió keleti határának szomszédságába került ezzel Oroszország (Kalinyingrádi terület), Belorusz és Ukrajna. A keleti bővítéssel különleges szerep jut a legnagyobb keleti határszakaszt felügyelő Lengyelországnak. Egyben új feladatokkal és kihívásokkal került szembe az európai közösség is. Lengyelország az EU tagjaként igyekszik felkarolni a határvidék államainak ügyét: amíg Ukrajna demokratizálódási folyamata elkezdődött, addig Belorusz komoly kihívást jelent ma is a demokratikus átalakulás és a piacgazdaság alapjainak megteremtése szempontjából. Ukrajna és Belorusz az Unió keleti bővítésének következtében két nagyhatalom, Oroszország és az Európai Unió közé ékelődik be. Az orosz tényező azonban mindkét ország esetében komoly függőségi viszonyt hordoz magában: gazdasági, nyersanyag, politikai, kulturális és

⁷ A lengyel–belorusz határ 416 km hosszú szakasza, a lengyel–ukrán határszakasz 535 km hosszú. Emellett 654 km hosszú a litván–belorusz, 167 km hosszú a lett–belorusz és 90 km hosszú a szlovák–ukrán határszakasz. Románia 2007-es csatlakozásával – amikoris további 431 km határszakasz vált az EU keleti határává – a közösség keleti határszakasza összesen 2250 km hosszú lett.

katonai függőség jellemző a relációra, ami Beloruszt az orosz föderációhoz fűződő politikai kapcsolat szorosabbra fűzésére,⁸ míg Ukrajna esetében pedig a függőség lazítására készítette.

Lengyelország elsőként ismerte el 1991. december 27-én Belorusz függetlenségét, s a lengyel külpolitika célkitűzése a keleti szomszédokkal szemben mindvégig a demokratikus átalakulás elősegítése, a stabil és baráti kapcsolatok ápolása volt. Az izoláció politikáját folytató Belorusz elfordulása a Nyugattól és a kapcsolatok szorosabbra fűzése Oroszországgal ellentétes reakciót váltott ki az Európai Unió, illetve Varsó oldalán. Varsó nem értett egyet az Európai Unió és az Egyesült Államok által folytatott izolációs politikával, ezért Minszkkal szemben saját külpolitikai vonalat követett, amelyet az ún. kritikus dialógus politikájaként említ a szakirodalom.⁹ Varsó nem tiltotta meg a beutazást területére más Uniók államokhoz hasonlóan a belorusz politikusoknak 1998 és 2002 között, illetve a kapcsolatokban mindvégig igyekezett a dialógust, a párbeszédet fenntartani. Az Unió keleti bővítését Minszk nem nézte ugyan jó szemmel, ennek ellenére nem kívánta országát még jobban elszakítani az európai struktúráktól, kifejezték ellenben aggodalmukat a vízumszabályok szigorítása, a kereskedelmi kapcsolatok átalakulása és a határmenti lakosság tekintetében bekövetkező negatív hatások miatt.

Annak ellenére, hogy Varsó igyekezett a kétoldalú kapcsolatokban fenntartani a párbeszédet, a lengyel-belorusz viszony hivatalos szinten mindvégig feszült és hideg maradt, s a kétoldalú kapcsolatok mélypontja a 2006. márciusi elnökválasztás közeledtével következett be. Ennek háttérében az a meggyőződés áll, miszerint Lengyelország külpolitikájának célkitűzése a szomszédos országok demokratizálódási folyamatának elősegítése és piaccgazdasági átalakulásának előmozdítása, ami komoly veszélyforrást jelenthet Aleksander Lukashenko autoriter rezsimjére nézve. A direkt konfrontációt elkerülendő, illetve a kellő befolyás hiányában Lengyelország az Európai Unió keleti politikájának befolyása révén igyekezett nyomást gyakorolni a belorusz rezsimre. Varsó a Lukashenko-rezsim elszigetelésére, illetve a civil társadalom kezdeményezéseinek támogatására törekedett. A kétoldalú kapcsolatok az elnökválasztás közeledtével különösen feszültté váltak. Varsó nyíltan támogatta a Belorusz Lengyelek Unióját (ZPB), amelyet a Lukashenko-rezsim minden eszközzel igyekezett gátolni tevékenységében. A választások közeledtével a politikai hatalom éles lengyel-ellenes és nyugat-ellenes kampányba kezdett, megnehezítve az ellenzék kampánytevékenységét. A nemzetközi megfigyelők figyelmét megosztandó, az ukrainai parlamenti választásokhoz (március 26.) időben közel tették a belorusz választást, ami elvonta a figyelmet a belorusz folyamatokról.

⁸ 1995-ben vámuniót hoztak létre Belorusz és Oroszország között, 1996-ben Boris Jelcin és Aleksander Lukashenko társulási szerződést írtak alá, ami az unió jogi alapjait teremtette meg, majd 1999-ben létrejött a Belorusz–Orosz államközösség.

⁹ Legucka (2007).

Az elnökválasztást követően a Lukashenko-rezsim megerősödött és fennmaradása a közeljövőben sem kérdéses. Amíg azonban a politikai és kulturális kapcsolatok terén a belorusz rezsim a teljes elszigetelődés politikáját folytatja, addig a gazdasági kapcsolatok terén törekszik a meglévő kereskedelmi-gazdasági kapcsolatok fenntartására a Nyugattal, de mindenekelőtt Lengyelországgal, Ukrajnával és Litvániával. Belorusz politikai és gazdasági függése Oroszországtól várhatóan tovább nő majd a közeljövőben. Ez azonban ellenkező hatást válthat ki, hiszen ez éppen a Lukashenko-rezsim hatalmát csökkenti.

Lengyelország politikája a belorusz ellenzék támogatásában sikeresnek mondható abban a tekintetben, hogy felhívta a figyelmet az antidemokratikus megnyilvánulásokra az országban. Emellett a civil szerveződések támogatása révén a belorusz társadalom emberjogi és demokratikus alapelvekre vonatkozó felvilágosítása is mélyebb, intenzívebb lett. Bebizonyosodott ugyanakkor ismét az is, hogy Varsó önmagában nem rendelkezik kellő befolyással ahhoz, hogy a szomszéd államok politikai folyamataira hatást gyakoroljon. A lengyel-orosz hatalmi viszony asszimetriája érezhető a belorusz relációban folytatott külpolitika kapcsán is. Varsó ezért európai szinten igyekszik kezdeményezésekkel¹⁰ előállni. A Gromadzki–Vesely szerzőpáros tanulmányában rögzíti azokat az alapelveket, amelyeket Varsó fontosnak tart az Európai Unió Belorusszal kapcsolatos politikáját illetően. Ennek értelmében: 1) az EU mindenképpen aktív politikát kell, hogy folytasson, nem szabad a múltbeli eseményekre adott válaszokra építeni; 2) negatív akciókból álljon a Lukashenko-rezsimmel szemben, ugyanakkor pozitív jelzést kell küldenie a belorusz polgárok felé; 3) az Európai Uniónak a korábbiaktól eltérő, nem hagyományos módszereket kell alkalmaznia a (sokszor illegálisban tevékenykedő) civil szervezetek támogatására; 4) egyoldalú akcióterv kidolgozását javasolják arra az esetre, ha a Lukashenko-rezsim mégis megbukna; 5) végül az Európai Uniónak deklarálnia kellene a belorusz és az orosz elnök felé egyaránt, hogy amennyiben az orosz és a belorusz állam összeolvasztása nem történik demokratikus módon, akkor azt érvénytelennek és törvénytelennek nyilvánítják.

Belorusz demokratizálódási folyamatával kapcsolatosan az Európai Unió keleti politikája kétfajta irányt követhet. Egy rövidtávon bekövetkező demokratikus váltás erőltetése várhatóan éppen ellentétes hatást érne el és Moszkva karjaiba „lökne” az országot. A hosszabbtávra tervező stratégia ellenben sokkal finomabb, lassabb, de tartósabb eredményekhez vezethetnek, amit preferálna Varsó is. Ezt fejezi ki az a 2008. májusában, már a Tusk-kormány által prezentált lengyel-svéd kezdeményezés, amely az Európai Unió keleti politikáján belül a regionális együttműködés erősítését vázolja fel. Ebben a tervben Belorusz bevonása is szerepel, egyelőre azonban – a többi szomszédos államtól eltérően – technikai és szakértői szinten.

¹⁰ Gromadzki-Vesely (2006).

1.3. A lengyel-ukrán viszony

Ukrajna függetlenné válását 1991. december 2-án Lengyelország ismerte el elsőként. Ez a diplomáciai gesztus is mutatja Ukrajna különleges szerepét a lengyel külpolitikai stratégia keleti dimenziójában. Az ország függetlensége, illetve a stabil, demokratikus és baráti kapcsolatok kialakítása ebben a relációban Varsó számára a stabilitás zálogának kulcsa a térségben. A lengyel törekvések ugyanakkor az orosz külpolitika érdekeivel¹¹ ütköznek, amelyek az Ukrajna feletti dominanciát és a függőség kialakítását célozzák. Ez az érdekellentét pedig gyakran alakított ki feszültséget Varsó és Moszkva kapcsolatában.

A Lengyelország és Ukrajna között már a 90-es évek elején elkezdődő stratégiai partnerség kifejezi Varsó azon törekvését, hogy a biztonság és stabilitás „exportőreként” törekedjen a környező országok demokratizálódási folyamatát előmozdítani. Az ukrán függetlenség kikiáltása után kialakuló szoros és baráti viszony a két ország kapcsolatában mindamellett a 90-es évek lengyel külpolitikájában mégis háttérbe szorult, ami Varsó európai integrációs, valamint NATO csatlakozási törekvéseit tükrözte. Ezen két cél teljesülését követően azonban ismét a külpolitika fókuszába került a keleti dimenzió és ezzel Ukrajna kérdése is, a kétoldalú kapcsolatok az ezredfordulón ismét intenzívebbé váltak. A kapcsolatok megélénkülése, egyidejűleg pedig a lengyel-orosz viszony elhidegülése a „narancsos forradalomhoz” és a lengyel szerepvállaláshoz kötődik. Lengyelország mindamellett csak azt követően vállalt aktív részt az ukrán fejleményekben, amikor a választásokkal kapcsolatos visszaélések napvilágra kerültek.

Lengyelország európai fórumokon igyekezett felhívni a figyelmet az ukrán helyzetre. Mivel azonban az európai politikusok nem kívántak konfrontálódni az ukrán hatalmat nyíltan támogató Putyinnal, ezért a demokratikus Ukrajna melletti deklarációkon túl valóságos támogatásra ekkor még nem került sor. 2004. november 4-5-én a brüsszeli csúcson mindössze sajnálatukat fejezték ki az Európai Unió tagállamainak vezetői az ukrán eseményekkel kapcsolatosan, de semmiféle szankció bevezetésének lehetősége nem került napirendre. Az Európai Parlament állásfoglalása ment talán a leg-

¹¹ A 90-es évek orosz politikájában Ukrajna és a FÁK térség többi állama az orosz érdekszféra részeként jelenik meg, ennek megfelelően legfőbb cél ezen államok bármiféle szövetséghez csatlakozásának megakadályozása, külpolitikájuk ellenőrzése és befolyásolása. Az orosz külpolitika Putin elnöksége idején sokkal pragmatikusabb irányt vett. Moszkva megértette, hogy Ukrajna függetlenségének elismerése több hasznot hoz neki. Az orosz külpolitika irányváltása szemmel láthatóan ettől kezdve a gazdasági befolyás növelésének előmozdítására fókuszál, amely egyrészt az energiatartósság erősítésében, másrészt az orosz tőke és vállalati terjeszkedés előmozdításában valósul meg a gyakorlatban.

messzebb, amely konkrétan az ukrán választások megismétlésére szólított fel.¹² A lengyel diplomácia tehát gyakorlatilag egyedül állt véleményével még 2004 őszén, amikor Aleksander Kwasniewski lengyel köztársasági elnök az ukrán eseményekben való aktív részvétel mellett döntött, s ehhez sikerült meggyőznie európai politikusokat is. Különösen fontos volt Javier Solana EU külpolitikai főmegbízott meggyőzése az ügy mellett. Kwasniewski kezdeményezésére „kerekasztal” felállításáról döntöttek,¹³ a tárgyalások eredményeként békés úton sikerült megállapodni az ukrán válság megoldásáról. Új választásokat tartottak, illetve megváltoztatták a választási törvényeket, amely az elnöki hatalom korlátozását és a parlament szerepének növelését jelentette.¹⁴ Jusczenkot 2005. január 23-án nevezték ki Ukrajna új elnökének, aki beiktató beszédében az ukrán külpolitika EU-integrációs aspirációját hangsúlyozta. Nemzetközi elemzők egyetértenek abban, hogy a külső szerepvállalás nélkül az ukrán események akár olyan fordulatot is vehettek volna, mint Belorusznál. Javier Solana a következőképpen foglalta össze az európai szerepvállalás lényegét: „Ez az EU külpolitikai aktivitásának egyik pozitív példája volt: az európai értékek melletti határozott kiállás Ukrajna demokratikus aspirációinak támogatására, nyitott és őszinte az Oroszországgal folytatott párbeszédben, de egyben pragmatikus az uniós fővárosok és Brüsszel kapcsolatában.”¹⁵

A lengyel szerepvállalást ukrán részről rendkívül pozitívan értékelték. 2005. áprilisi látogatása során Viktor Jusczenko ukrán elnököt Varsóban rendkívül meleg fogadtatásban részesítették. A politikai kapcsolatok felfokozottan pozitív légköre egyben lehetőséget teremtett a történelmi-viták kérdések rendezésére is a kétoldalú viszonyban. A politikai vezetők egyrészt kölcsönösen kifejezték egymás hagyományai, történelme és kultúrája iránti tiszteletüket, illetve rendezték a Lvovi temető¹⁶ kérdését is. A történelmi múlt kérdéseinek rendezése útján következő lépés volt Lech Kaczynski és Viktor Jusczenko találkozója Pawlokomo-ban 2006 májusában, ahol a második világháború alatt elesett ukránok és lengyelek tiszteletére állítottak emlékművet. A kétoldalú kapcsolatokat megerősítette a történelmi múlt kérdéseinek tisztázása és rendezése.

¹² Resolution of the European Parliament, dok. P6_TA (2004)0062, pp. 40–44.

¹³ A kerekasztal tárgyalásokon részt vett ukrán részről Leonid Kuczma, Janukowicz, az ellenzék vezére Jusczenko, illetve a parlament elnöke Wolodimir Lytwyn. A háromfordulós tárgyaláson ott volt még Aleksander Kwasniewski lengyel elnök, Javier Solana az EU kül- és biztonságpolitikai főmegbízottja, Valdas Adamkus litván elnök, Jan Kubisz az EBESZ képviselőjében, illetve Borisz Gryzlow az orosz Duma részéről.

¹⁴ 2222. sz. határozat, amely a prezidenciális ukrán politikai rendszert parlamentáris-prezidenciális rendszerré alakítja.

¹⁵ Turczynski, P. (2005): *Polityka Unii Europejskiej wobec Ukrainy*. Sprawy Miedzynarodowe, kwiecień-marzec, pp. 66–67.

¹⁶ A Lvovi „Fiatlas Sas” temetőben található azoknak a lengyel katonáknak és fiataloknak a sírja, akik az 1918-19-es lengyel–ukrán háborúban estek el a város védelmében. Az akkoriban még Lengyelországhoz tartozó Lwów városát Ukrajnához csatolták.

Lengyelország földrajzi fekvésénél, a kulturális, nyelvi és történelmi közelségből kifolyólag képes arra és fontos is, hogy képviselje európai szinten is az ukrán demokratikus átalakulás kérdését. A lengyel belpolitikai váltástól függetlenül ez a prioritás töretlen maradt a lengyel külpolitikában. Az ukrán elnök 2005. áprilisi látogatása során Aleksander Kwasniewski kifejezte Lengyelország támogatását Ukrajna EU-integrációs törekvései iránt. A lengyel elnökválasztást követő hivatalos találkozón 2006 februárjában pedig már Lech Kaczyński elnök erősítette meg azt a lengyel törekvést, miszerint Varsó „Ukrajna ügyvédjeként” szeretne fellépni az EU-fórumokon. Mindemellett érvényes az a korábban már hangsúlyozott megállapítás, hogy Lengyelország önmagában nem rendelkezik kellő befolyással ahhoz, hogy egymaga ellensúlyozza Oroszország befolyását az ukrán folyamatokra. A narancsos forradalom legfőbb tanulsága is az volt, hogy az európai politika meggyőzése és bevonása tette lehetővé a konfliktus rendezését és a demokratikus átalakulás előmozdítását. Ami Ukrajna integrációs törekvéseit illeti, Varsó is tisztában van azzal, hogy rövidtávon ennek realitása csekély, ezért nincs is értelme erre helyezni a hangsúlyt. Ugyanakkor fontosnak tartja, hogy az ukrán demokratikus átalakulás folyamatának és a stabilitás fenntartásának biztosítása érdekében minél jelentősebb gazdasági és technikai jellegű támogatások álljanak Ukrajna rendelkezésére. A távoli jövőben az ilyen formában elősegített demokratizálódási folyamat az uniós tagságban érheti el csúcspontját.

1.4. A lengyel elképzelés az unió „keleti dimenziójáról” és az uniós külpolitika Belorusz és Ukrajna viszonylatában

A lengyel külpolitika már az európai uniós csatlakozásokat megelőzően, 1998-ban megkezdte a gondolkodást a „keleti dimenzió” alakításáról, ami nemcsak a lengyel külpolitika, de az Unió szomszédságpolitikájának, keleti dimenziójának elemeit is tartalmazta. Włodzimierz Cimoszewicz a Lengyel Köztársaság külügyminisztereként (2001-2004 között Leszek Miller kormányában) indította el a kormányzati munkát a keleti dimenzió uniós politikájának kifejlesztéséről, amelybe a tudományos elit képviselőit is bevonta. A munka eredménye az a dokumentum¹⁷, amelyben a keleti dimenzióra vonatkozó lengyel elképzeléseket először vázolják fel. A keleti dimenzió alakításának alapelvei a dokumentum szerint a komplementaritás (vagyis nem kívánja átvenni az északi dimenzió helyét, hanem amellel, mintegy azt kiegészítve kíván működni), a fokozatosság és a működés feltételekhez kötése (Oroszország megkülönböztetése nélkül). A lengyel kezdeményezés világosan meghatározott célt fogalmaz meg, s a stratégia értelmében az „út” vége a résztvevő államok (Ukrajna, Belorusz, Moldova) számára a tagság felajánlása. A lengyel hivatalos vélemény szerint ugyanis csak a bővítés alternatívá-

¹⁷ Non-paper z polskimi propozycjami (2002).

ja – amely hosszú-távú célként jelenik meg a lengyel felvetésben is – jelenthet kellő ösztönző erőt ezen országok számára az európai reformok és a demokratikus átalakulási folyamat véghezvitelére.

Az Európai Unió számos dokumentumot fogadott el a keleti politikával kapcsolatban, amelyekben a lengyel javaslatok egy része is megjelenik.¹⁸ Ilyen dokumentumok többek között az Európai Tanács 2002. november 18-i határozata az új szomszédsági kezdeményezéssel kapcsolatban, illetve az Európai Bizottság közleménye „Szélesebb Európa – szomszédság: új keret az EU keleti és déli szomszédaival fenntartott kapcsolatokra”. 2004. május 12-én jelent meg az Európai Bizottság stratégiai dokumentuma az Európai Szomszédságpolitikáról. A lengyel javaslatokkal ellentétben az európai szomszédságpolitika kiindulási alapja, hogy az abban részes államok számára nem vetíti előre a tagság perspektíváját. Különböző előnyöket és engedményeket vázol ugyanakkor fel számukra, amelyek a résztvevő államok politikai és gazdasági lehetőségeihez igazodnak. Valamennyi állam esetében „action plan”, vagyis cselekvési terv kidolgozására kerül sor. Ukrajna esetében a cselekvési tervben az uniós piacra való bejutás, szorosabb energetikai és közlekedési együttműködés, a határellenőrzési együttműködés és számos más preferencia biztosítása szerepel, amelyet a demokratikus folyamatok fenntartásához és a politikai-gazdasági életben az európai normák alkalmazásához kötnek. Belorusznanak kevés hely jutott a stratégiai dokumentumban, amely azonban hangsúlyozza, hogy kedvező politikai változás esetén Minszk is hasonlóképpen részese lehetne az európai szomszédságpolitika által nyújtott preferenciáknak.

Az Ukrajnában lezajlott narancsos forradalmat az EU-miniszterek találkozója is pozitív fejleményként deklarálta 2005. január 31-én, az ülés keretében az „action plan” kiegészítésül további 10 pontos tervvel bővítették ki az Ukrajnával folytatott együttműködés keretét. Ennek értelmében az EU kifejezi támogatását az ország WTO-tagsága terén, s az acél- és textilipari termékek liberalizációja, a vízumrendszer egyszerűsítése bekerül a tervbe. Az EU emellett deklarálta azt is, hogy megemelték Ukrajna hitelfelvételi kvótáját az Európai Beruházási Bankban 250 millió eurós összegre. Ugyanakkor egyik dokumentum sem szól az ország EU-integrációjáról. Ez azt fejezi ki, hogy a közös európai külpolitika álláspontja az, hogy Ukrajnával kész a kiemelt partnerségi együttműködésre az új európai szomszédságpolitika keretein belül, ugyanakkor nem a tagság perspektívájának biztosítása vagy ígérete mellett. Az Ukrajna és az Európai Unió kapcsolatának fontos pillanata volt, amikor az EU-ukrán kijevi csúcs során elismerték Ukrajnát piacgazdaságnak.

A 2007 őszi előrehozott választásokkal Lengyelországban hatalomra került Tusk-kormány külpolitikája ismét előtérbe állította a keleti dimenziót a lengyel külpolitikai stratégiában. Ez kettős érdekrendszer mentén valósul

¹⁸ Communication from the Commission to the council and the European Parliament. Wider Europe – Neighbourhood: A New Framework for Relations with our Eastern and Southern Neighbours, Brussels, 11.3.2003, COM (2003) 104 final, Commission of the European Communities

meg a gyakorlatban. Egyrészt Varsó igyekszik az elmúlt években megromlott lengyel-orosz viszonyt pragmatikus alapokra helyezni. Ezt fejezte ki a 2008. februári miniszterelnöki látogatás Moszkvában, amelynek során a konfliktusok rendezésére, az érzékeny témák kerülésére törekedtek mindkét oldalon. Varsó mindemellett továbbra is a szomszédos kelet-európai államok politikai- és gazdasági stabilitásának „nagyköveteként” igyekszik fellépni, ám ezt – felismerve befolyásának korlátait – az európai kül- és biztonságpolitika keretein belül igyekszik elérni. Ennek megnyilvánulása az a lengyel-svéd javaslat, amelyet 2008. május 26-án az európai uniós tagállamok külügyminisztereinek találkozóján mutatott be a két ország külügyminisztere (Radoslaw Sikorski és Carl Bildt). Az új „keleti partnerség” tervet az EU vezetőinek csúcstalálkozóján 2008. június 19-20-án vitatják majd meg részleteiben. A terv öt államra (Ukrajna, Moldova, Grúzia, Azerbajdzsán, Örményország) terjedne ki, míg Belorusz esetében technikai és szakértői szintű együttműködést javasol csupán. Vízummentességet, „mélyebb” szabadkereskedelmi feltételrendszer kialakítását irányozza elő a mezőgazdasági szolgáltatások és termékek kereskedelmében, illetve kulturális, környezetvédelmi és energia projekteket vázol fel a relációban. A francia javaslattal szemben, amely külön struktúra felállítását képzelné el a „mediterrán unió” viszonylatában, ez a keleti partnerség nem kíván új szerkezetet, csupán egy koordinátort igényelne az Európai Bizottságban. A lengyel diplomácia kommunikációja alapján Varsó tisztában van azzal, hogy az Európai Unió jelenleg a „bővítési fáradság” fázisában van. Lengyelország rövidtávon nem is erőltetné a keleti államok tagságát, ugyanakkor prioritásnak tartja támogatásukat az európai értékek átvétele, a piacgazdasági átalakulás útján. Erre kíván Varsó fókuszálni a 2011-es elnökség során is, hogy amikor a bővítés reális közelségbe kerül, addigra ez természetes következménye legyen az előkészítési folyamatnak.

1.5. A keleti dimenzió politikai vetületéből fakadó tanulságok

A 90-es évek külpolitikai prioritásainak teljesülése után a lengyel diplomácia ismét kiemelt figyelmet fordít a „keleti dimenzió” érvényesülésének, ami mindenekelőtt a „Határvidék”, vagyis az Oroszország és Lengyelország között fekvő két állam, Belorusz és Ukrajna demokratizálódási folyamatának elősegítését és piacgazdasági átalakulásának támogatását jelenti. Amíg az elmúlt évek fejleményei azt mutatják, hogy Belorusz a nyugati értékektől elfordulva az elszigetelődés politikáját választotta, ezért itt a lengyel diplomácia is elsősorban a lengyel kisebbség jogainak védelmére fókuszál, addig Ukrajnában az „európai” kurzus fenntartására törekszik az elmúlt évek politikai eredményeinek megőrzése révén. A lengyel külpolitika kiemelkedő sikerként könyvelhette el a szerepvállalást az ukrajnai demokratikus átalakulásban, ugyanakkor az is bizonyossá vált, hogy ezt önmaga nem lett volna

képes véghezvinni. Amíg a lengyel diplomácia képviselheti és élére állhat a „keleti dimenzió” fontos kérdései rendezésének, addig nyilvánvalóvá vált az is, hogy az ország befolyása véges, Varsó érdekérvényesítési ereje csekély szintű. Varsó külpolitikája ezért elsősorban az európai szövetségesekkel együttesen lehet képes közös érdekek mentén érvényesíteni a lengyel külpolitikai elképzeléseket a keleti dimenzió vonatkozásában.

Amíg az európai szomszédságpolitika is prioritásnak tartja a szomszédos kelet-európai államok demokratikus átalakulásának és piacgazdasággá alakulásának folyamatát, és kész az együttműködésre, addig azonban – a lengyel víziótól eltérően – nem kész sem a tagsági státusz felkínálására ezen országok számára, sem pedig a térségre érdekszférájaként tekintő Oroszországgal való konfrontációra. Mindemellett a 2006 januárjában bekövetkezett lépés Moszkva részéről, amikor elzárta az Ukrajna felé vezető gázcsapot, kvázi bebizonyította ismét Európa felé, hogy Moszkva továbbra is érzékenyen kezeli az érdekszférájához tartozó államok nyugati közeledését.

Lengyelország külpolitikai nézete az, hogy az Európai Uniónak el kellene döntenie, hogy az ukrán demokratikus átalakulás, vagy Moszkva feltételei mellett kötelezi el magát és elismeri az orosz befolyást a szomszédos államok felett. Ez az álláspont, amely döntésre kényszeríti az Uniót, ahelyett hogy az európai külpolitika számára is elfogadható, az eredeti keretekbe integrálható elképzelést fogalmazna meg, nem követhető stratégia a lengyel külpolitika számára. Az Európai Unió keretein belül Varsó eddig (az ukrán folyamat példájától eltekintve) összességében nem bizonyult sikeresnek abban a tekintetben, hogy elképzeléseit beágyazza az európai struktúrákba. A kommunikációs hibák Varsó külpolitikai érdekszférájának európai prezentálásában, a realitásoktól elrugaszkodott elképzelések nem voltak képesek támogatást kapni Brüsszelben. A lengyel kormány elsődleges feladata Varsó külpolitikai renoméjének újraépítése lesz, s az európai struktúrák erősítése révén a lengyel külpolitikai elképzelések is megfelelő talajra találhatnak.

2) Lengyelország gazdasági kapcsolatainak alakulása a kelet-európai országokkal

A területi közelség, a múltbeli kapcsolatok, a kulturális kötődés és Lengyelország energiafüggősége mind hozzájárulnak ahhoz, hogy a FÁK államok – különösen pedig Oroszország – a mai napig kiemelten fontos külkereskedelmi-gazdasági partnere Lengyelországnak. A kereskedelem azonban korántsem alakult egyenletesen a relációban. A második világháború után a Szovjetunió és a szocialista országok között folytatott kereskedelem az 1949-ben létrehozott KGST keretein belül és szabályai szerint zajlott, amelyben a kereskedelem gyakorlatilag állami monopóliumnak számított. Hosszú távú szerződések határozták meg a kereskedelem területi és áru-szerkezetét. A

KGST-n belül a Szovjetunió elsősorban energiahordozókkal (nyersolaj, földgáz) látta el Lengyelországot, míg a lengyel export minimálisan feldolgozott termékekből, szén, kén és barnaszén nyersanyagból, valamint gyógyszeripari termékekből, hajókból és élelmiszerből állt. Ebben az időszakban a Szovjetunió domináns szerepet játszott még a lengyel külkereskedelemben. A szovjet részarány elérte a 80 százalékot egészen a 70-es évek végéig, amikor trendváltás következett be a mindkét ország belgazdaságában tapasztalható válsághelyzet miatt.

A rendszerváltás utáni kereskedelmi forgalmat már a piaci alapon zajló forgalom jellemezte, amelynek nagyságát azonban erőteljesen befolyásolta a térség gazdasági folyamatainak és a világgazdasági körülményeknek az alakulása. Az első néhány évben (1991-1997 között) a FÁK államok gazdaságai nehezen nyerték vissza erejüket, Oroszország és Kazahsztán csekély növekedést produkált ugyan, de a többi tagállam gazdasága gyakorlatilag stagnált vagy visszaesett. Ennek oka az elmaradt piacgazdasági reformok, az államháztartási reform és privatizáció hiánya, az átalakulás halogatása volt. Az 1998-2000 közötti időszakra az orosz válság hatása nyomta rá a bélyegét, amely a rubel értékének drasztikus csökkenéséhez, illetve az infláció 80 százalékos szintre emelkedéséhez vezetett. A válság komoly kihatással volt a kereskedelmi forgalomra is, ami rekord alacsony értéket mutatott ebben az időszakban. A FÁK országok gazdasági fejlődése 2001 óta tért vissza ismét a növekedési és stabilitási pályára, ami a gazdasági stabilizáció és az államháztartási fegyelem visszatérésének, a világgazdasági reintegráció iránti törekvésnek tudható be. A tagállamok – de különösen Oroszország – megkezdték a piacgazdasági átalakulás és világgazdasági integrálódás folyamatát. A válság hatásának feldolgozását, a gazdaság élénkítését elősegítette a nyersanyagárak radikális emelkedése, amely a nyersanyagban gazdag FÁK államok gazdasági növekedését felgyorsította.

2.1. Lengyelország kereskedelmi kapcsolatai a FÁK államokkal¹⁹

A rendszerváltást megelőzően fennálló KGST kapcsolatoknak köszönhetően, valamint a földrajzi és kulturális közelség, különösen pedig Lengyelország energiatüggősége (csaknem 100 százalékban ezekről a piacokról szerzi be Lengyelország a földgáz és nyersolaj termékeket) miatt a FÁK országok kiemelkedően fontos gazdasági partnerei ma is Lengyelországnak. A kereskedelmi forgalom azonban a térség gazdasági folyamatainak függvényében nem alakult kiegyensúlyozottan. Amíg az 1998-as válságot megelőzően a forgalom dinamikusabban növekedett, addig a válság kritikusan érintette a relá-

¹⁹ Współpraca Gospodarcza Polski z krajami WNP, w tym szczególnie z Rosją, Ukrainą i Białorusią, Ministerstwo Gospodarki, Departament Analiz i Prognoz, Varsó, 2007. augusztus

cióban folytatott kereskedelmet, különösen az export tekintetében. 1999-ben a forgalom nagysága alig 46 százalékát tette ki a két évvel azelőtti szintnek. (1. táblázat) Az ezredfordulón megfigyelhető ugyanakkor a forgalom megélénkülése, mind az export, mind az import tekintetében. Amíg az import oldalát a relációban továbbra is az energiahordozók kereskedelmi feltételeinek alakulása befolyásolja, amelyet a világpiaci árak alakulása és a FÁK – elsősorban pedig az orosz piac – belső feltételei határozzák meg, addig export oldalon a lengyel gazdasági átalakulás folyamatainak a kedvező hatása, a gazdasági szerkezetváltás következtében átalakuló áruszerkezet jellemezte. A relációban a válság éveitől eltekintve deficitesebb a kereskedelmi forgalom, amely mindenekelőtt a nyersanyagok világpiaci árának a következménye.

Az orosz válságot megelőző időszakban a FÁK országokba irányuló *lengyel export* kétszer olyan gyorsan bővült, mint a lengyel export összesen. Az időszak végére (1997-re) már a teljes lengyel export 15,3 százalékát adta és értéke elérte csaknem a 4 milliárd dollárt. Az export szerkezete ebben az időszakban még inkább a KGST időszak összetételéhez hasonlít: dominálnak benne a mezőgazdasági- élelmiszeripari termékek (34,3%), a vegyipari készítmények (18,6%), valamint a bútorkészítés (10,7%), de már jelentős a szerepe az elektronikai cikkeknek is (12,2%). Az 1998-as oroszországi pénzügyi válság hatására a FÁK országokba irányuló export értéke 3,2 millió dollárra esett vissza, részaránya a teljes lengyel exporton belül lecsökkent 1999-ben 11,3%-ra, majd egy évvel később 6,6%-ra. Az export mértékének visszaesésével párhuzamosan ugyanakkor az export áruszerkezetének gyökeres átalakulása is megfigyelhető. Csökkent az alacsonyán feldolgozott termékek részaránya, ugyanakkor egyre inkább teret nyernek a feldolgozott termékek. Ebben az időszakban még mindig az agrártermékek teszik ki az export döntő részét (22,3%), de súlyuk csökken. A második helyen ugyanakkor már az elektronikai cikkek vannak (12,2%), valamint a vegyipari készítmények (18,3%).

A külkereskedelmi forgalom csak nehezen állt vissza a válság előtti szintre, s a külkereskedelmi forgalom bővülése az egyes országok viszonylatában eltérő ütemű volt. A külkereskedelmi forgalom nagysága 1991-ben 1,8 milliárd dollárra esett vissza, és 2002-re közelítette meg az 1997-es szintet (3,7 milliárd dollár). A következő évek azonban a külkereskedelem korábbiaknál is dinamikusabb bővülését hozták: az export 2004-ben már 5,8 milliárd dollárt tett ki. A kereskedelmi forgalom leggyorsabban az ukrán relációban állt vissza a korábbi szintre, s egy évvel később már a Fehérorosz, Kazahsztán, Azerbajdzsán, Kirgizisztán és Moldova piacokra irányuló kivitel is eléri a válság előtti szintet. A legnehezebbnek az Oroszországgal folytatott külkereskedelmi forgalom visszaállítása bizonyult, a forgalom 2004-ben érte el a válság előtti szintet, ugyanakkor 2006-ra már 2,6-szorosra lett az 1997-es

1. táblázat
Lengyelország és a FÁK államok közötti kereskedelmi forgalom alakulása 1993-2006 között

	Export		Import		Egyenleg	Export		Import	
	Millió USD	Dinamika	Millió USD	Dinamika	Millió USD	Millió EUR	Dinamika	Millió EUR	Dinamika
1993	1036,7	-	1693,7	-	-657,0	-	-	-	-
1994	1425,1	137,5	2011,1	118,7	-586,0	-	-	-	-
1995	2337,3	164,0	2701,8	134,3	-364,4	-	-	-	-
1996	3036,1	129,9	3363,8	124,5	-327,7	-	-	-	-
1997	3939,1	129,7	3478,6	103,4	460,5	-	-	-	-
1998	3198,6	81,2	3055,2	87,8	143,4	-	-	-	-
1999	1823,4	57,0	3300,6	108,0	-1477,3	1717,2	-	3113,8	-
2000	2100,7	115,2	5398,0	163,5	-3297,2	2288,8	133,3	5857,8	188,1
2001	2510,0	119,5	5243,6	97,1	-2733,5	2809,0	122,7	5878,0	100,3
2002	2939,8	117,1	5304,3	101,2	-2364,5	3111,2	110,8	5610,7	95,5
2003	3729,5	126,9	6580,8	124,1	-2851,3	3306,1	106,3	5823,8	103,8
2004	5789,3	155,2	8804,6	133,8	-3015,3	4685,7	141,7	7117,0	122,2
2005	7751,0	133,9	11809,9	134,1	-4058,9	6220,3	132,8	9471,4	133,1
2006	10361,7	133,7	15553,6	131,7	-5191,9	8268,1	132,9	12462,9	131,6

Forrás: GUS (Lengyel Központi Statisztikai Hivatal), 2007

forgalomnak. A külkereskedelmi forgalom megélénkülése mellett az áruszerkezetben is lényeges változások következtek be. A változások oka mindegyiknél a lengyel termékkínálat minőségi átalakulásának köszönhető. 2006-ra a FÁK-országokba irányuló lengyel export szerkezetében már dominál az autó és autóalkatrész (9%), az elektronikai berendezések, illetve a higiéniai termékek, a gyógyszerek, bútorok és kozmetikumok. A külkereskedelem exportszerkezete az utóbbi években tehát jelentősen átalakult a magas szinten feldolgozott termékek javára. Az elmúlt évek tapasztalata azt mutatja, hogy a FÁK-piacokra irányuló export bővülését mindenekelőtt a belső gazdasági körülmények, vagyis a FÁK-országok gazdasági állapota határozta meg, s a válság annál jobban éreztette hatását más FÁK-országok viszonylatában is, minél szorosabb volt ezen országok gazdasági kapcsolata és függősége Moszkvától.

A lengyel import nagysága kiegyensúlyozottan alakult, ami abból adódik, hogy a FÁK országok mindenekelőtt energiahordozókkal látják el a lengyel piacot, azon belül is nyersolajjal és földgázzal. 2000 óta a FÁK országokból érkező behozatalnak kb. 80 százalékát teszik ki az energiahordozók. Az import bővülése elsősorban az energiahordozók világpiaci árának növekedésével függött össze (kb. 122,5%-os növekedés). (2. táblázat)

A nyersolaj és földgáz import értéke 2006-ban meghaladta a 10 milliárd eurót, amelynek döntő része Oroszországból érkezett. Lengyelországot a FÁK országok, elsősorban pedig Oroszország látja el energiahordozókkal, a nyersolaj 95 százaléka, míg a földgáz 80 százaléka érkezik erről a piacról. Lengyelországnak tehát igen magas az energiatülszórása a relációban.

2000 és 2006 között a FÁK országokkal folytatott külkereskedelem részaránya 9,3 százalékról 11 százalékra nőtt. Amíg az export terén a részesedés 9,4 százalékot tett ki, addig az import esetében 12,5 százalék volt a térség piaci részesedése. Lengyelország legfőbb kereskedelmi partnerei: Oroszország, Ukrajna, Belorusz, Kazahsztán és Üzbegisztán.

2.2. A lengyel-orosz gazdasági-kereskedelmi kapcsolatok

Oroszország gazdaságát az elmúlt években gyors növekedés jellemezte, amelynek fő hajtóereje a belső kereslet (bérnövekedés és csökkenő munkanélküliség), illetve a gyorsan növekvő energiaárak voltak. A beruházások ezzel szemben visszaestek, az állam pedig újra visszanyerte meghatározó szerepét különösen a nyersolaj és földgáz kitermelő szektorban, ami a strukturális reformok lefékeződéséhez vezetett. *Lengyelország számára Oroszország kiemelkedően fontos gazdasági partner, hiszen az ország szinte kizárólagos ellátója nyersolajból és földgázból. 2006-ban a második legfontosabb importőr ország volt (9,7 milliárd euró feletti importérték), ugyanakkor a lengyel termékek célországai között a hatodik helyet foglal el (3,8 milliárd*

2. táblázat
A FÁK országokból Lengyelországba érkező nyersolaj és földgáz import alakulása

		2002	2003	2004	2005	2006
Olaj						
Import (ezer tonna)		20443,6	19995,6	20553,2	21332,7	23548,4
Import (millió EUR)		3745,2	3721,3	4515,0	6627,4	8901,2
Import bővülés (tonna alapon)	(2002=100)	100,0	97,8	100,5	104,3	115,2
Import bővülés (EUR alapon)	(2002=100)	100,0	99,4	120,6	177,0	237,7
Átlagos olajár a lengyel importban	EUR/tonna	183,2	186,1	219,7	310,7	378,0
Importbővülés az árnövekedésből következően (előző évhez képest)	Millió EUR	-	58,2	689,9	1941,2	1585,5
Importbővülés az árnövekedésből következően (2002-höz képest)	Millió EUR	-	58,2	749,7	2719,3	4587,2
Földgáz						
Import (ezer tonna)		7265,1	8302,1	8338,2	9280,3	10100,0
Import (millió EUR)		1233,9	1464,6	1686,8	2236,3	3070,5
Import bővülés (tonna alapon)	(2002=100)	100,0	114,3	114,8	127,7	139,0
Import bővülés (EUR alapon)	(2002=100)	100,0	118,7	136,7	181,2	248,8
Átlagos olajár a lengyel importban	EUR/tonna	169,8	176,4	202,3	241,0	304,0
Importbővülés az árnövekedésből következően (előző évhez képest)	Millió EUR	-	54,6	215,8	358,9	636,7
Importbővülés az árnövekedésből következően (2002-höz képest)	Millió EUR	-	54,6	270,6	660,1	1355,1
A nyersolaj és földgáz import árnövekedésből származó bővülése (millió EUR)	Előző év=100	-	112,8	905,7	2300,1	2222,2
	2002 = 100	-	112,8	1020,3	3379,4	5942,3

Forrás: GUS (Lengyel Statisztikai Hivatal), illetve Departament Analiz Ministerstwa Gospodarki (lengyel Gazdasági Minisztérium elemző részlege), 2007 december

euró export). Az importoldalon betöltött kiemelkedő orosz pozíció mindenekelőtt az energiaárak drasztikus emelkedéséből következik (2003 és 2006 között az olaj hordójának ára 27,2 dollárról 61,2 dollárra emelkedett és az árak emelkedése azóta is folyamatos), 2000 és 2006 között az orosz energiahordozók importja több mint 4,3 milliárd euróval nőtt. A növekedés mindenekelőtt az áremelkedésből fakadt, az energiabehozatal volumene összességében mindössze 8,2 százalékkal bővült az említett időszakban. A lengyel export korántsem volt képes hasonló mértékben bővülni (az orosz piacra irányuló lengyel kivitel 2,8 milliárd euróval emelkedett).

Az orosz-lengyel kereskedelmi kapcsolatok hagyományosan meghatározó szerepet töltek be mindkét ország gazdaságában, 1993-1997 között a kétoldalú kereskedelem átlagosan mintegy 83 százalékkal nőtt. Az 1998-as orosz válság azonban megtörte a korábbi lendületet, a rubel radikális leértékelése és az importkorlátozások hatására a lengyel árú iránti kereslet is drasztikusan lecsökkent ebben az időszakban. A kétoldalú kereskedelmi forgalom (3. táblázat) az 1997-es 2,2 milliárd dolláros szintről 0,7 milliárd dollárra csökkent le 1999-re. Az orosz relációban ráadásul nagyon lassan érte el a kereskedelmi forgalom a korábbi szintet.

Lengyelország EU-csatlakozása és az egységes belső piac részévé válása a kétoldalú kereskedelem jogi szabályozásának megújítását tette szükségessé. 2004 május 1 után a Lengyelország és Oroszország közötti kereskedelmi kapcsolatokat is az Európai Unió és az Orosz Föderáció között 1994. június 24-én aláírt Partnerségi és Együttműködési Egyezmény (PCA) szabályozza. A megállapodást kiegészítő jegyzőkönyvet 2004. október 22-én ratifikálta az orosz дума, amely gyakorlatilag az új uniós tagállamok részességét az egyezményben elismerte. A 2004-es bővítést megelőzően voltak félelmek azt illetően, hogy a csatlakozás hatására a Kelet-Európával folytatott kereskedelmi kapcsolatok visszaesnek. Ezek a félelmek azonban nemhogy nem igazolódtak be, de az orosz-lengyel kereskedelmi forgalom ebben az időszakban minden korábbinál dinamikusabban bővült. 2004 és 2006 között nemcsak az orosz energiaimport bővült rekordmértékben, de a lengyel export nagysága is dinamikusan emelkedett. 2004-ben a lengyel kivitel 77 százalékkal, 2005-ben 38 százalékkal, 2006-ban pedig 18,6 százalékkal bővült. A 2006-ban megfigyelhető lassulás részben az orosz fél által bevezetett kereskedelmi embargóval függ össze, amelynek hatására a lengyel exportőrök mintegy 300 millió euró értékű veszteséget könyvelhettek el.¹ A húskészítmények exportját mindemellett sikerült egyrészt átirányítani az ukrán piacra és más EU-tagállamok piacára, másrészt sikerült kompenzálni az élőállat kivitel növelésével (134%-os növekedés).

Összességében megfigyelhető, hogy az orosz válságot követően nem csupán az export volumenének „újraépítése”, de *a lengyel export áruszerkezetének drasztikus átalakítása is végbement*. Az 1997-ben még a legfontosabb

¹ Ministerstwo Gospodarki, Zmiany w eksporcie z Polski produktów rolno-spożywczych w kontekście ograniczen importu z Polski do Rosji, 2008. január

termékcsoportot jelentő mezőgazdasági- és élelmiszeripari termékek szerepe lecsökkent (az 1997-es 42%-os részarányuk 2006-ra 11,5%-ra). Ez azonban nem csupán az export földrajzi szerkezetének átalakulásából következik, hanem azzal is összefügg, hogy a lengyel cégek számára sok esetben nyereségesebbnek bizonyult a termelést is áthelyezni Oroszországba (pl. cukor és csokoládégyártás). 2006-ban a lengyel exportban domináltak a gépek és elektronikai berendezések (30 % feletti részesedés), a vegyipari készítmények (22,2%), az élelmiszeripari termékek (11,5%), a fa- és papíripari készítmények (11,4%) és a fémkészítmények (10,2%). Az orosz importban 90%-ban dominálnak az ásványi anyagok, energiahordozók, emellett pedig a fémkészítmények szerepe kiemelkedő. Megfigyelhető az is, hogy *ebben a relációban nőtt a leggyorsabban a külkereskedelmi hiány* (a Kínával folytatott kereskedelem mellett). A 2006-ban rekordszintet, mintegy 6 milliárd eurót elérő kereskedelmi deficit nagyrészt a lengyel energiatülszórás és a világpiacon drasztikus emelkedésének következménye, emellett hozzájárult az is, hogy orosz oldalon importkorlátozást vezettek be a lengyel exportcikkre egy részére (embargó).

A kereskedelmi kapcsolatok bővülése mellett nem csekély mértékben nőtt meg a lengyel cégek érdeklődése az oroszországi befektetések iránt. Az oroszországi lengyel közvetlen beruházások értéke a 2003-as 17 millió dolláros szintről 2006-ra 95,2 millió dollárra emelkedett, s a befektetések összesített értéke 2006 végéig elérte a 295 millió dollárt.² A legnagyobb lengyel tőkeberuházás a 119,8 millió dollár összértékű Pflaiderer Grajewo fémtermékeket előállító cég gyártórészlegének megnyitása Nowogrod Wielkiben. További jelentős befektetők emellett a FORTE bútorgyártó cég, a BIOTON biotechnológiai üzem, amely inzulingyártással foglalkozik. Nagyon fontos befektetési területe a lengyel cégeknek a Kalinyingrádi övezet, ahol összesen 550 lengyel tőkerészesedéssel működő cég került regisztrálásra, mindenekelőtt az építőiparban, a kereskedelemben és szolgáltatási szektorban.

Az Oroszországgal folytatott gazdasági-kereskedelmi kapcsolatok fejlesztése nemcsak kiemelkedően fontos, de nagy lehetőségeket is rejt magában. 2001-2005 között a gyorsan növekvő orosz import mellett (csaknem háromszorosára nőtt a forgalom) a lengyel export is dinamikusabban fejlődhetett (négyeszeresére bővült). Egészen 2006-ig – amikor a kereskedelmi embargó bevezetésére orosz oldalon sor került – a lengyel export növekedésének üteme dinamikusabb volt, mint más relációban. Ennek hatására a lengyel részesedés az orosz importban 3 százalékról 2,5 százalékra esett vissza. A gazdasági-kereskedelmi kapcsolatok helyreállításával ugyanakkor a pusztán a gazdasági racionalitásból fakadóan rendkívül nagy esélye van a kétoldalú gazdasági kapcsolatok bővítésének, a lengyel exporttevékenység fokozásának. Erre utalnak a tartósan kedvező gazdasági kilátások az orosz gazdaság-

² PAIIZ (Lengyel Kereskedelmi és Befektetés-ösztönzési Ügynökség) (2008).

3. táblázat
Lengyelország külkereskedelmi forgalma a FÁK államokkal 2001-2006 között

		2001	2002	2003	2004	2005	2006	2002	2003	2004	2005	2006	2001- 2006
		Millió EUR						Dinamika (előző év = 100)					
								Dinamika (2001=100)					
FÁK	Export	2809,0	3111,2	3306,1	4685,7	6220,3	8268,1	110,8	106,3	141,7	132,8	132,9	294,3
	Import	5878,0	5610,7	5823,8	7117,0	9471,4	12462,9	95,5	103,8	122,2	133,1	131,6	212,0
	Egyenleg	-3069,0	-2499,6	-2517,7	-2431,3	-3251,1	-4194,8						
Oroszország	Export	1184,8	1410,0	1341,5	2299,5	3171,1	3760,6	119,0	95,1	171,4	137,9	118,6	317,4
	Import	4961,5	4662,8	4614,1	5165,7	7216,0	9739,0	94,0	99,0	112,0	139,7	135,0	196,3
	Egyenleg	-3776,7	-3252,8	-3272,6	-2866,2	-4044,9	-5978,4						
Ukrajna	Export	1121,7	1249,3	1383,3	1639,8	2084,6	3164,6	111,4	110,7	118,5	127,1	151,8	282,1
	Import	501,8	519,5	659,8	840,1	813,7	1052,0	103,5	127,0	127,3	96,9	129,3	209,6
	Egyenleg	619,9	729,7	723,5	799,7	1270,9	2112,6						
Fehéroroszország	Export	309,5	275,8	350,6	456,8	579,2	780,4	89,1	127,1	130,3	126,8	134,7	252,1
	Import	162,9	240,3	342,2	564,2	781,6	862,9	147,5	142,4	164,8	138,5	110,4	529,7
	Egyenleg	146,6	35,5	8,4	-107,4	-202,4	-82,5						
Kazahsztán	Export	69,9	65,4	86,7	125,1	170,1	276,2	93,6	132,5	144,3	136,0	162,4	395,4
	Import	115,5	100,2	109,2	361,4	402,4	243,6	86,7	109,0	331,0	111,3	60,5	210,9
	Egyenleg	-45,6	-34,8	-22,5	-236,4	-232,4	32,7						
Moldova	Export	49,9	53,2	70,6	75,0	89,2	110,8	106,7	132,7	106,3	119,0	124,1	222,1
	Import	5,4	4,4	3,6	18,7	25,3	31,6	80,0	82,4	521,9	134,8	124,9	579,4
	Egyenleg	44,4	48,8	67,0	56,3	64,0	79,2						

Azerbajdzsán	Export	33,3	28,6	29,8	36,6	42,0	56,3	85,9	104,0	122,8	114,8	134,2	169,0
	Import	1,9	3,7	4,2	5,7	8,9	5,2	197,9	112,9	137,3	155,4	58,8	280,3
	Egyenleg	31,5	24,9	25,6	30,8	33,1	51,1						
Üzbegisztán	Export	21,3	11,3	22,5	19,1	36,4	50,0	53,0	199,4	84,8	190,9	137,1	234,7
	Import	99,7	47,8	29,1	47,5	136,5	506,0	48,0	60,9	163,1	287,3	370,8	507,7
	Egyenleg	-78,4	-36,5	-6,6	-28,4	-100,0	-456,0						
Grúzia	Export	6,7	4,6	3,8	8,5	10,3	19,3	68,6	82,0	223,5	121,6	187,5	286,6
	Import	0,8	1,0	1,2	2,2	3,0	2,7	136,7	116,2	186,4	133,9	90,6	359,1
	Egyenleg	6,0	3,6	2,6	6,2	7,3	16,6						
Türkmenisztán	Export	4,2	1,9	3,4	5,9	16,5	16,3	46,2	176,7	173,3	279,0	99,0	390,9
	Import	4,7	0,6	39,6	83,4	63,1	2,6	12,1	7001,0	210,4	75,7	4,2	56,1
	Egyenleg	-0,5	1,4	-36,2	-77,5	-46,6	13,7						
Tadzsikisztán	Export	0,7	3,8	5,4	5,8	7,1	14,3	524,5	140,4	107,2	123,0	201,8	1958,7
	Import	21,9	28,7	18,4	25,5	10,8	7,8	131,2	64,0	138,4	42,3	72,6	35,7
	Egyenleg	-21,2	-24,9	-13,0	-19,7	-3,7	6,5						
Kirgizisztán	Export	3,4	2,9	4,5	8,4	7,8	12,7	85,0	152,7	187,4	92,7	162,9	367,5
	Import	1,9	1,7	1,8	1,7	1,9	1,2	87,4	109,0	96,5	111,6	63,2	64,7
	Egyenleg	1,5	1,3	2,7	6,6	5,8	11,4						
Örményország	Export	3,6	4,2	4,1	5,4	6,0	6,6	117,0	96,4	132,2	110,8	110,2	181,9
	Import	0,0	0,0	0,5	0,8	8,2	8,3	47,6	3751,4	157,3	1036,7	101,5	29534,2
	Egyenleg	3,6	4,2	3,6	4,6	-2,2	-1,7						

Forrás: Lengyel Gazdasági Minisztérium a GUS (Lengyel Központi Statisztikai Hivatal) adatai alapján

ban, ami a keresleti oldalon biztosítja a kétoldalú kapcsolatok szükségességét. Lengyel oldalon pedig – a szerkezetváltás folyamatának előrehaladása, a külföldi beruházások egyre nagyobb szerepe, ebből következően pedig a termékszerkezet minőségi átalakulása – mind elősegítik a kínálati oldal javulását, ebből következően pedig a dinamikus gazdasági kapcsolatok fennmaradását.

2.3. A lengyel–ukrán gazdasági-kereskedelmi kapcsolatok alakulása

Lengyelország számára a második legfontosabb exportpiac Ukrajna a FÁK-országok csoportjában. 2003-ban még az Oroszországba irányuló lengyel export nagyságát is meghaladta az ukrainai kivitel. Jelenleg kb 3 milliárd eurót tesz ki a lengyel export ebben a relációban, ezzel a teljes lengyel kivitel 3,7 százalékát adja. A politikai események hatására ugyan a gazdasági növekedés üteme megtorpant Ukrajnában 2004-2005 folyamán, s a növekedés üteme a 2003-ban még 9,6, illetve 2004-ben 12,1 százalékos szintről 2005-re 2,7 százalékra mérséklődött. (3. táblázat) Az ukrán gazdaság lehetőségei azonban korántsem kiaknázottak egyelőre. Erre utal, hogy 2006-ban a növekedés már ismét 7 százalékos volt, mindezt amellet, hogy az ukrán gazdaságnak alkalmazkodnia kellett többek között az Oroszországból érkező energiahordozók magasabb árához.

A lengyel export szempontjából tehát Ukrajna kiemelkedően fontos és rendkívüli potenciállal rendelkező piac, ahol az orosz relációban keletkező hatalmas külkereskedelmi deficit részleges kompenzálására is lehetőség nyílik. Emellett a 2012-ben Lengyelországgal együttesen megrendezésre kerülő futball Európa Bajnoksággal összefüggésben jelentkező beruházási és fejlesztési projektek is indokolják azt, hogy Lengyelország számára az ukrán piac kiemelten fontos lett, nem csupán a kereskedelmi kapcsolatok, de a gazdasági együttműködési lehetőségek és beruházások szempontjából is.

A kétoldalú kapcsolatok már az elmúlt években is rendkívül dinamikus fejlődtek, 2004-2006 között a lengyel export ebben a relációban bővült a legnagyobb lendülettel, s az elmúlt két év alatt csaknem megkétszereződött. (Ennél gyorsabb exportbővülés csak Dél-Korea és Bulgária irányában tapasztalható.) Amíg 2000-ben Ukrajna még csak a 12. helyet foglalta el a lengyel áruk legfontosabb felvevő országainak sorában, addig 2006-ban már a 8. helyre került, megelőzve Svédországot, Belgiumot és Dániát. A relációban keletkező külkereskedelmi többlet (2,1 milliárd euró) a második legnagyobb a lengyel külkereskedelmi kivitel szempontjából (a legnagyobb többlet a Nagy-Britanniával folytatott külkereskedelemben keletkezik). Az Ukrajnával folytatott kereskedelem áruszerkezete is gyökeresen átalakult az elmúlt években. A gépek és berendezések korábban még 18,4 százalékos súlya (2001) 37,6 százalékra emelkedett 2006-ra, lecsökkent ugyanakkor az élelmiszeripari termékek részaránya (14,1%-ról 5,6%-ra). Megfigyelhető az

a tendencia is, hogy az oroszországi embargó hatására a lengyel termelők az ukrán piacra irányították át kivitelüket. Az Ukrajnából érkező importban túlsúlyban vannak a fémkészítmények (vas, acél, vaskészítmények), valamint az ásványi anyagok (földgáz), a vegyi készítmények és az élelmiszeripari termékek.

A még mindig instabilnak mondható ukrán belpolitikai körülmények nem kedveznek a külföldi befektetéseknek. A különleges beruházási zónák megszüntetésére vonatkozóan hozott döntés 2005-ben szintén nem kedvezett a beruházásoknak, s ebből következik, hogy a rendszerváltás óta mindösszesen kb. 20 milliárd dollár összegben érkezett az országba külföldi tőke. A lengyel részvétel ennek ellenére – és különösen a kétoldalú kapcsolatok megjelenésének köszönhetően – egyre erősebb az ukrán piacon. Az Ukrajnában lévő befektetők származási országa tekintetében Lengyelország a 11. helyet foglalja el, s a befektetések 1,7 százaléka érkezett innen (2007 márciusi adat, PAIIZ). A lengyel beruházások összértéke gyorsan nőtt és 2007 elején már 380 millió dollárt tett ki. Az Ukrajnában regisztrált lengyel cégek száma eléri az 1600-at, s ennek 50 százaléka három ágazatban – a pénzügyi szolgáltatások, a vegyipar, illetve a feldolgozóipar – tevékenykedik. A lengyel pénzintézetek potenciális piacként tekintenek Ukrajnára, s három lengyel bank (PKO BP, Pekao SA, Getin Holding) működik már ott. Emellett a biztosítási ágazatból a legnagyobb lengyel biztosító, a PZU is jelen van már Ukrajnában. A további jelentős lengyel befektetők közé tartozik az üdítőital dobozokat gyártó CanPack, a bútorgyártó Forte és a Nowy Styl, az autóüléseket készítő Inter-Groclin, és a fürdőszoba berendezéseket gyártó Cersanit és Kolo cégek. Lengyelország az ukrán tőke számára is fontos célpont. Az ukrán statisztikai hivatal adatai szerint a második helyet foglalja el Lengyelország az ukrán tőkekivitel szempontjából (25,4 millió USD), amit csak az oroszországi beruházások előznek meg (114,9 millió USD).

2.4. A lengyel–belorusz gazdasági-kereskedelmi kapcsolatok

Az elmúlt években a belorusz gazdaság átlagon felüli mértékben (kb. 10%-os növekedési ütem) bővült, ami azonban nagymértékben Oroszország támogatásának tudható be (a világpiacon áránál kedvezőbb nyersanyagárak, illetve kedvezményes orosz hitelek). A belorusz gazdaság azonban még mindig instabil alapokon áll, és rendkívül nagymértékű a függősége az orosz gazdaságtól. Oroszország WTO tagsága, és az ennek hatására várható liberalizáció biztosan súlyos következményekkel jár a belorusz gazdaságra, az ottani gazdasági növekedés alakulására.

A lengyel-belorusz gazdasági kapcsolatok intenzitása a földrajzi közelség és nyelvi-kulturális hasonlóságok ellenére sem jelentős. Belorusz a lengyel exportcélpontok között már évek óta a 21. helyet foglalja el, míg a Fehéroroszországból érkező import csak a 25. helyre sorolja az országot. Az export nagysága 2006-ban 780 millió eurót tett ki, míg az import értéke 862

millió euró volt. A relációban folytatott kereskedelem tehát deficites, annak mértéke azonban csekély (82 millió euró volt 2006-ban). A külkereskedelem áruszerkezete ebben a relációban – éppen a gazdasági-kereskedelmi kapcsolatok alacsony szintje miatt – nem mutat hasonló szerkezeti átalakulást, mint más földrajzi irányban. A lengyel export szerkezetében dominálnak az elektronikai berendezések (33,5%), a vegyipari termékek (19,4%) és az élelmiszeripari árucikkek (18,1%). A termékszerkezetben az elmúlt évben nőtt a vegyipari készítmények és az élelmiszeripari termékek súlya, ellenben csökkent a papíripari és faipari termékek, a könnyűipari termékek, és a gépek-berendezések aránya.

A külföldi befektetések rendkívül alacsony szinten állnak a belorusz piacon, a belorusz Külügyminisztérium adatai szerint¹ lengyel cégek 2006-ban összesen 19,4 millió dollárt fektettek be az országban, a lengyel beruházások kumulált értéke eléri az 50 millió dollárt. A jogi és gazdasági körülmények kiszámíthatatlansága, gyakori változtatása miatt a belorusz befektetési környezet korántsem nevezhető ideálisnak. Ennek ellenére csaknem 400 lengyel tőkerésszel rendelkező cég működik regisztráltan, ugyanakkor ezek elsősorban kis- és középvállalatok (pl. Sniezka SA festékgyártó cég, Mispol SA húskészítményeket gyártó cég stb.).

2.5. Következtetések a gazdasági kapcsolatok alakulása alapján

Lengyelország számára a FÁK-térség országai kiemelkedően fontos szerepet töltenek be az ország gazdasági-kereskedelmi kapcsolataiban. Importoldalon a FÁK-országcsoport – elsősorban Oroszország – *Lengyelország elsősorú energiaellátója* nyersolaj és földgáz termékekből. Ez egyben azt is jelenti, hogy ebben a relációban az *energiafüggőség*ből és a nyersanyagárak alakulásából kifolyólag a külkereskedelmi hiány képződése evidencia, hiszen földrajzi alternatíva új energiaforrások beszerzésére minimális.

Az elmúlt évek külkereskedelmi folyamatainak áttekintése azt mutatja, hogy a FÁK-reláció kiemelkedően fontos a lengyel exporttermékek számára. A lengyel kivitel – a gazdasági-politikai viszony alakulásától függetlenül – átlagon felüli dinamikával bővült az elmúlt években, s a piaci kereslet alakulásából fakadóan a *keleti piacok potenciális felvevői lettek és lehetnek a jövőben is a lengyel termékeknek*. Az oroszországi relációban az energiabeszerzésből és az energiaárak növekedésével összefüggésben keletkező hiány kompenzálására az ukrán piac ad lehetőséget. A Lengyelország számára legfontosabb három piacon – orosz, ukrán és belorusz – a belső gazdasági növekedés és a kedvező külső körülmények befolyásolták az importkereslet alakulását, s várhatóan a jövőben is elsősorban ezek függvénye lesz a kétol-

¹ Ministerstwo Gospodarki, Departament Analiz i Prognoz (2008).

dalú kereskedelem alakulása a relációban. A kétoldalú gazdasági kapcsolatokra marginális hatást gyakorolt az orosz-lengyel politikai szintű elhidegítés, ugyanakkor az ukrán relációban tapasztalható fellendülés mutatja azt is, hogy mekkora potenciális lehetőségek rejlenek a lengyel gazdaság számára a térségben.

Az elmúlt évek tapasztalata is bizonyította, hogy a földrajzi közelség egyedül nem elégséges a kétoldalú gazdasági-kereskedelmi kapcsolatok fejlesztéséhez (lásd Belorusz). A lengyel gazdaságpolitikának mindenekelőtt a belső gazdasági fejlesztésre kell fókuszálnia, s az EU fejlesztési források segítségével modernizálni a keleti-irányú infrastruktúrát (utakat, határátkelőket). Lengyelország csak abban az esetben töltheti be a gyakorlatban is a kelet-nyugat közötti „híd-szerepet”, amennyiben rendelkezik kellő belső gazdasági kapacitással, minőségi, a keleti piacokon is értékesíthető termékszerkezettel, amely indokolttá teheti ezt a szerepet.

A piaci méreténél fogva a lengyel-orosz viszony a kereskedelmi kapcsolatok tekintetében is asszimetriát mutat. Lengyelország nem rendelkezik kellő gazdasági erővel, potenciállal, hogy Oroszországra befolyást gyakoroljon. Az orosz piactól való rendkívüli energiafüggőség következtében ráadásul az orosz fél nagymértékben képes a lengyel gazdaság teljesítőképességét befolyásolni. Oroszország az energiaárakon keresztül képes módosítani a lengyel termékek versenyképességét. Lengyelország EU-tagsága határozottan erősíti Lengyelország pozícióját Oroszországgal kapcsolatban, ugyanakkor ez a nyugati partnerek felé is függő helyzetbe hozza Varsót. Gazdasági-kereskedelmi háttere is van tehát annak, hogy Varsó kiemelten figyel az EU keleti politikájára, s minél koherensebb stratégia és európai vízió kialakítására törekszik.

3) Energiapolitika

Az energia napjaink egyik legfontosabb biztonságpolitikai kérdésévé vált, az energiahordozók biztosítása alapvető fontossággal bír a gazdaság hosszú távú működése szempontjából. A függőség azonban kölcsönös azon államok között, amelyek birtokolják, és azok között, amelyek megvásárolják az energiát. Oroszország esetében az energiahordozók jelentik a gazdaság egyik legfontosabb pillérét. Oroszország legfontosabb exporttermékei a nyersolaj, a kőolajtermékek és a földgáz, amelyek 2006-ban az orosz gazdaság exportbevételének 63 százalékát tették. Az üzemanyagból származik az orosz GDP 28 százaléka, az ipari termelés 30 százaléka, az államháztartás bevételeinek 54 százaléka és a valutatartalék 45 százaléka. A földgáz szerepe hasonlóan fontos, a költségvetési bevételek 8 százaléka, a valutatartalék 12 százaléka

származik ebből a forrásból.² Az orosz energiasztratégia 2003-ban megfogalmazott pillérei értelmében³ az energiahordozók eszközt jelentenek a gazdasági növekedés élénkítése, Oroszország nemzetközi befolyásának növelése és gazdasági függetlenségének biztosítása érdekében. Az orosz külpolitika egyik fontos feladata a gazdasági érdekek szolgálata. Oroszországnak ugyanis energiahordozóinak köszönhetően kellő háttere van ahhoz, befolyást gyakoroljon nemzetközi téren, ugyanakkor nincs kellő ereje ahhoz, hogy kontrollálja, ellenőrizze is a folyamatokat.

Jelenleg Oroszország legnagyobb felvevő piaca az Európai Unió, amely egyben nagymértékben függ is az orosz nyersanyagtól. Ez a függőség azonban eltérő mértékű az egyes tagállamok esetében. Amíg az EU 15 országok földgázfogyasztásának mindössze 17 százaléka érkezik orosz forrásból (az orosz földgáz legfőbb felvevője Németország, 2005-ben az orosz szállítások a teljes földgázfogyasztás 43%-át tették ki),⁴ addig a közép-kelet-európai államok földgázszükségletük 73 százalékát szerzik be az orosz piacon, vagyis függőségük összehasonlíthatatlanul nagyobb. Az eltérő kiinduló helyzetből kifolyólag az energiabiztonság kérdésében is megoszlanak a vélemények: amíg a közép-kelet-európai tagállamok az energiabiztonság szempontjából problematikusnak tartják a földgáz kizárólagos orosz forrásból történő beszerzését, addig a nyugati országok esetében az oroszországi beszerzési út a földgáz-ellátás stabilizálásának és a diverzifikálásnak a forrását jelenti. A kiindulási helyzet és az érdekek különbözősége folytán rendkívüli kihívást jelent egy közös európai energiapolitika kialakítása és az Oroszországgal szemben kialakított egységes álláspont elérése.

Az orosz energiapolitika egyik alapvető célja jelenleg az energiaexport útjának diverzifikálása, és a tranzitországoktól való függőség megszüntetése. A közép-kelet-európai országok ezzel szemben energiabiztonságuk szempontjából kulcsfontosságúnak tartják a tranzit-szerep megtartását, s ezért is ellenzik bármiféle elkerülő út megépítését. Az orosz tervek értelmében a Beloruszon, Ukrajnán és Lengyelországon keresztül futó központi gázvezeték két vonal egészítené ki. Északi irányban az ún. Északi Áramlat gázvezeték (a Balti-tenger alatt futna), valamint déli irányban az egyelőre még igen kezdeti stádiumban lévő, az uniós Nabucco projekttel versenyző Déli Áramlat gázvezeték.

Egyes közép-kelet-európai és kelet-európai országok (Lengyelország, Ukrajna) pozíciója ebben a helyzetben két szempontból is kritikus. Egyrészt az orosz diverzifikációs tervek éppen az ő tranzitszerepüket gyengítik, illetve szélsőséges esetben szüntetik meg. Másrészt esetükben az orosz piactól való túlzott függőség az energiabiztonság kérdését hozza előtérbe, ráadásul az

² Larsson (2006): pp. 33–34.

³ Russian Ministry of Industry and Energy, Energeticheskaia strategija Rosii na period do 2020 goda, <http://www.mte.gov.ru/docs/32/189.html>, 2003. augusztus 28-i kormányhatározat.

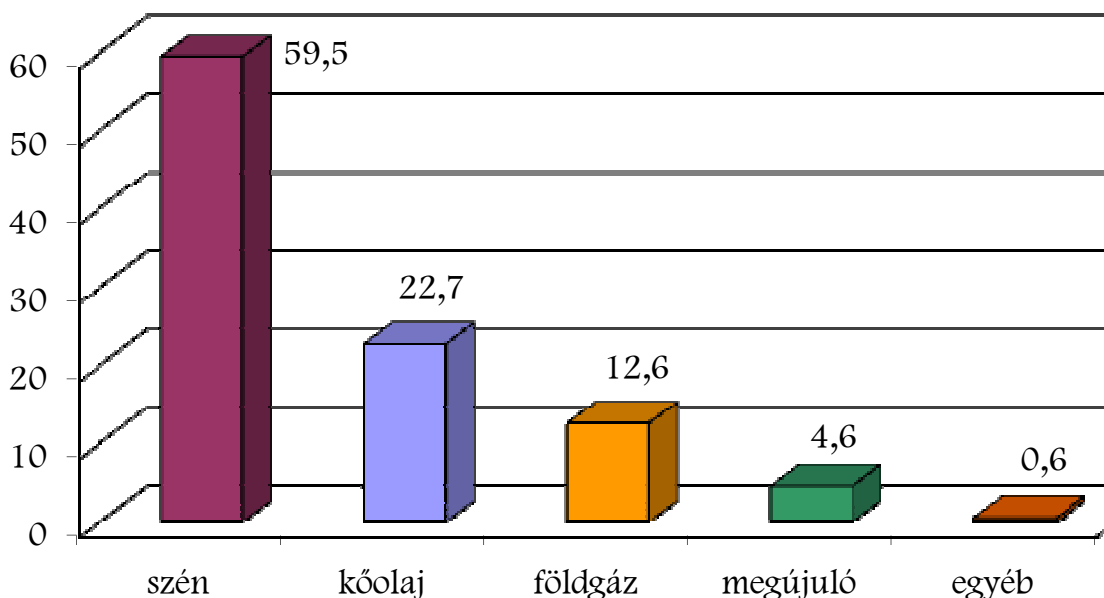
⁴ EIA adatbázis.

energiaellátás diverzifikációja esetükben csak hosszútávon megoldható feladat. A földgázellátás diverzifikálására irányuló projektek – mint a norvégiai gázvezeték, vagy a Nabucco vonal – csak hosszú távon jelenthetnek alternatívát az orosz beszerzési utak mellett. Ezért is hangsúlyozza a lengyel külpolitika a Jamal 2 gázvezeték építését, amely szerintük nemcsak olcsóbb, de az új EU tagállamok energiabiztonságát jobban szavatoló projekt lenne. Az északi-tengeri gázvezeték azonban nemcsak Oroszország és Németország, de más EU tagállamok, illetve az Európai Beruházási Bank támogatását is maga mögött tudhatja.

3.1. Az energiaszektor szerepe a lengyel gazdaságban

Az energiabiztonság kérdésének középpontba kerülése nem jelenti azt, hogy Lengyelország helyzete már most kritikus lenne az energiaellátás szempontjából. Sőt, elég meglepő módon Lengyelország gyakorlatilag 80 százalékban önellátó. Ugyanakkor hosszútávon ez a helyzet nem látszik fenntarthatónak mind a hazai források kimerülése, mind a gazdasági fejlődéssel összefüggésben jelentkező növekvő energiafelhasználás következtében, mind pedig a jelenlegi energiafelhasználás szerkezetének modernizációs és környezetbarát átalakítási igénye miatt.

1. ábra
Lengyelország energiafogyasztásának szerkezete

Forrás: Ministerstwo Gospodarki (2007).

Lengyelország jelentős fekete- és barnaszén készletekkel rendelkezik, és energiafelhasználásának döntő részét ezekre a készletekre alapozza. (1. áb-

ra) 2005 év végi adatok szerint az ország feketeszén készlete összesen 43,3 milliárd tonnát tett ki, amelynek döntő része Felső-Szilézia területén (80%) és a lublini fennsíkon (Zaglebie Lubelskie) (20%) található. Jelenleg a szénbányászat éves kapacitása mintegy 96 millió tonna, s az előrejelzések szerint a mostani kiaknázási és felhasználási szint fenntartása mellett a lengyel nemzeti készlet még megközelítőleg 27 évre lehet elegendő.

Barnaszén készlete ennél csekélyebb Lengyelországnak: 13,7 millió tonnát tesz ki, de jelentős az eddig feltáratlan lelőhelyek száma. Mintegy 65 millió tonna éves kitermelésre képes a hazai bányászat, amely a jelenlegi felhasználási szint szerint még 30 évre biztosíthat nyersanyagot az energiaellátás számára.

Az energiabiztonság kérdésének hangsúlyos szerepe egyértelműen a kőolaj és földgáz importjának előtérbe kerülésével, és egyre jelentősebb szerepével hozható összefüggésbe. Lengyelországnak minimális kőolajkészlete van, amely összesen 21,6 millió tonnát tesz ki, az éves kitermelése 0,9 millió tonna (Podkarpackie, Pomorze, Balti-tengeri övezet). A kitermeléssel foglalkozó PGNiG vállalat tervezi ugyan a kitermelés növelését 2010-ig, annak nagysága azonban akkor sem haladja majd meg az 1,1 millió tonnát. A Petrobaltic emellett megkezdte új lelőhelyek feltárását, amelyekkel együtt az éves kitermelés elérheti az 1,5 millió tonnát éves szinten. Ez 20-25 évre elegendő forrást jelent. Ennél még csekélyebb az ország földgázkészlete, amelynek nagysága 151 mrd m³. Ez Nyugat-Lengyelországban és a Szudéta-vidéken található. Az Állami Geológiai Intézet ugyan jelezte kiaknázatlan lelőhelyek meglétét, amelyek elérhetik a 650 mrd m³ mennyiséget. A jelenlegi éves kitermelés mindemellett csupán 3,5 mrd m³. A PGNiG a kitermelés bővítését a földgáz esetében is napirenden tartja, ám az előrejelzések szerint ezzel együtt is csak 4,5 mrd m³-re növelhető a hazai kitermelés nagysága, vagyis a készletek mintegy 25 évre elegendők. Az országban megtalálható energiahordozók összetételéből következik, hogy az elektromos energia döntő hányadát (86%) is hőerőművek adják, ebből 70 százalék a szénalapú erőművek aránya. Csekély a jelentősége a vízerőműveknek.

Az energiateljesítmény felhasználást döntően tehát hazai forrásból fedezi Lengyelország (80%), ugyanakkor a kőolaj- és földgáz 2/3-a importból érkezik. A kőolajszállítás legfontosabb forrása a Barátság kőolajvezeték, amelyen keresztül Oroszországból Beloruszon keresztül érkezik a nyersolaj a Plocki kőolajfinomítóba, és onnan kerül további elosztásra. (Gdanski finomító, illetve Naftoport) A földgáz több vezetéken keresztül érkezik be az országba, kiemelkedő jelentőségű azonban a keleti irányból futó Jamal vezeték. (A beérkezési pontok: Kondotki, Drozdovica, Wysokoje, Tietierowka.)

Energiabiztonsága szempontjából Lengyelország valójában érzékeny helyzetben van. Az orosz piactól való egyoldalú függősége miatt, amennyiben ez az ellátási csatorna valamilyen oknál fogva nem működne, Lengyelországnak csupán egyetlen beszerzési útja maradna földgázszükségletének beszerzésére, mégpedig a német gázvezetéken keresztül. Ennek kapacitása azonban mindössze a lengyel importszükséglet 8 százalékának kielégítésére len-

ne alkalmas. Nem véletlen tehát, hogy a lengyel energiapolitika egyik kulcskérdése lett az utóbbi években az energiabiztonság, amely eléréséhez vezető út további kapcsolatok megnyitása nyugati irányban. A lengyel-orosz viszony az energiapolitika tekintetében minden korábbinál nagyobb aszimmetriát mutat. Oroszország kellő forrással és befolyással rendelkezik érdekei érvényesítéséhez, amelyet kellően átérez és érvényesít is külpolitikájában. Lengyelország védekező álláspontot képvisel, ugyanakkor hangsúlyozza az energiabiztonság kérdését, amelyre leginkább az EU keretein belül található megoldást.

3.2. A lengyel energiastratégia főbb elemei

A lengyel energiapolitika az ország energiakészleteiből, az energiafelhasználás növekedésére vonatkozó előrejelzésekből, illetve beruházási és modernizációs lehetőségeinek figyelembe vételéből indul ki. A lengyel energiapolitika irányát alapvetően meghatározó dokumentum egészen 2007 végéig a „Lengyelország energiapolitikája 2025-ig” című anyag⁵ volt, amelyet 2005. január 4-én fogadott el a minisztertanács. Az energiapolitika hármas célkitűzése ennek értelmében: az energiabiztonság szavatolása, a gazdaság versenyképességének és az energiahatékonyságnak a biztosítása, a környezet védelme az energiával összefüggő tevékenységek káros hatásaival szemben.⁶

A fenti dokumentumot egy 2007 év végén elkészült új dokumentum váltotta fel, amely az energiastratégia vezérelveit 2030-ig fekteti le.⁷ Az új dokumentum teljes mértékben átveszi a korábbi stratégia célkitűzéseit, ugyanakkor bírálja a korábbi stratégia diverzifikálással kapcsolatos állásfoglalását, ezért az energiabiztonság célrendszerének kibővítésére vállalkozik. Alapvetően közép (2011-ig) és hosszútávra (2030-ig) fogalmaz meg célokat és

⁵ <http://www.mgip.gov.pl/GOSPODARKA/energetyka/Polityka+energetyczna+Polski+do+2025+roku.htm>

⁶ A dokumentum megállapítja Lengyelország túlzott energiafüggőségét, ugyanakkor hozzáfűzi, hogy Lengyelország 80 százalékban önellátó, hiszen az energiatermelés legfontosabb pillére ma is a feketeszén, amely a fogyasztási szükséglet két-harmadát fedezi. Hosszútávon azonban ez a forrás – mind az EU környezetvédelmi előírásai, mind a kyotoi egyezményből fakadó kötelezettségek miatt – nem áll majd rendelkezésre, s akkor a függőség az orosz nyersanyagellátástól valóban kritikus lesz. A dokumentum azt emeli ki, hogy Lengyelország számára nagyon csekély lehetőség áll rendelkezésre az energiaellátás diverzifikálására. Olajat be tudna szerezni más forrásból, de jelentősen magasabb áron. A földgázbeszerzés alternatív útja Németországon keresztül történhet, s végül lehetőség van a cseppfolyósított földgáz vásárlására, amely biztosíthatná a kieső források pótlását. A lengyel energiastratégia számára ez a dokumentum reális esélyt – éppen a diverzifikáció csekély lehetősége, az összetett függőségi viszonyok és a hosszú távú megvalósíthatóság miatt – egyrészt a megújuló energiaforrások előtérbe helyezésében, másrészt a nukleáris energiaforrás, vagyis atomerőmű 2020-ig történő építésében lát.

⁷ Polityka energetyczna Polski do 2030 roku (2007).

prioritásokat, amelyek a kormányprogramok és akciótervek részét képezik. Emellett 6 pontban részletezi a nemzeti stratégiát, a különböző energiahordozók szerint tagolva azt (szén, földgáz, kőolaj, elektromos energia, megújuló energia, energiahatékonyság).

A stratégiai elemzés is megerősíti, hogy az ország energiabiztonságát alapvetően *saját energiahordozóra* építheti leginkább, vagyis a cél továbbra is a szén mint elsődleges energiahordozó megtartása az energiafelhasználásban. Ráadásul mind a készletek, mind az ország nemzetközi kötelezettségei arra utalnak, hogy rövidtávon még nincs szükség radikális változtatásokra. Hosszútávon azonban komoly váltásra kényszerül majd a lengyel energiapolitika, ezért is kulcsfontosságú a kormányzati stratégia a szénkitermelésre és felhasználásra vonatkozóan.⁸ A lengyel stratégia elsődleges prioritása új, energiahatékony és környezetbarát lehetőségek alkalmazása a szénkitermelés és felhasználás területén.⁹ Prioritás emellett a szénbányászat modernizálása (átalakítása és privatizációja, ami azonban az állam többségi tulajdonlása mellett, tőzsdei értékesítéssel mehet csak végbe), a környezeti hatások csökkentése az EU előírásokkal összhangban, illetve a szén szerepének elismertetése az európai piacon is.

A földgázkitermelés kapacitása csekély és véges is Lengyelországban, ugyanakkor ennek az energiahordozónak a részaránya már most is jelentős és növekvő mértékű lesz az energiafelhasználásban. Ezért is annyira fontos átgondolni a beszerzés és a földgázpiac fejlesztésének lehetséges irányait. A lengyel stratégia ennek megfelelően *a földgázbeszerzés diverzifikálását* fogalmazza meg prioritásként, ami egyszerre jelenti az importőr országok, a beszállítási utak, valamint a szállítási eszközök nagyobb számát és összetételének sokszínűségére való törekvést. A földgáz 92 százaléka érkezik jelenleg oroszországi importból a Jamal vezetéken keresztül, ez a szerkezet azonban növeli a kockázatát a szállítás szünetelésének akár technikai, akár politikai okokból kifolyólag. A diverzifikálás ezért szükségszerű, ami azonban összetett akciótervet és hosszú távú programot igényel. Ennek a tervnek része a) közvetlen kapcsolat kiépítése a skandináv források irányában, terminalszerű kiépítése a lengyel tengerparton a cseppfolyósított gázok fogadására, illetve hosszú távú szerződésekkel biztosítani a szünetmentes gázszállítást, b) az állami ellenőrzés biztosítása a földgázszállítás infrastruktúrája felett, valamint a szállítási és disztribúciós hálózat továbbfejlesztése, c) az önellátás fokának növelése érdekében Lengyelország stratégiai érdeke saját forrásainak nagyobb mértékű kitermelése, ennek elősegítése kutatással és fejlesztéssel, illetve a PGNiG kitermeléssel foglalkozó, jelenleg állami tulajdonú vállalat részvényeinek nyilvános értékesítéséből fakadó energiabiztonsági kockázatok korlátozása.

⁸ 2007. július 31-én került elfogadásra a "A kormányzat működésének stratégiája a szénbányászatban 2007-2015 között" című dokumentum.

⁹ Ilyen lehetőségek a "coal to liquids" módszer a cseppfolyósítható szén, a "clean coal technologies", vagyis tiszta, környezetbarát széntekológiák alkalmazása, valamint a "carbon capture and storage", ami a minimum kibocsátást célozza.

Lengyelország nemzetközi szerepvállalása szempontjából egyértelműnek látszik az ország érdekeltsége abban, hogy Oroszország aláírja az Energia Chartát, illetve hogy abban minél több ország részes legyen. Prioritás emellett a Norvégiából Svédországon és Dánián keresztül vezető gázvezeték (Skanled konzorcium), valamint a Baltic Pipeline megépítése Dánia és Lengyelország között, illetve a norvég beszerzés kedvezőbb feltételű szerződéses alapjainak biztosítása. A Balti-tengeren keresztül Németország és Oroszország között épülő gázvezetékkel kapcsolatosan a lengyel álláspont változatlan, és ez a stratégia is kiemeli, hogy Lengyelországnak minden nemzetközi fórumon meg kell ragadnia az alkalmat arra, hogy az energiabiztonságával ellentétes projektek ellenében felszólaljon, amit meg is tett eddig. Emellett lengyel érdek az is, hogy az európai energiapolitika összehangolása révén az EU tagállamok között valamiféle szolidaritási és válságkezelési mechanizmus kiépítése lehetővé váljon, ezt értené Varsó egy minimális szintű közös energiapolitika alatt.

A *kőolaj jelentősége* már most is nagy, mindenekelőtt a szállítás és közlekedés szempontjából, s a nyersanyaghoz való hozzáférése várhatóan a jövőben még inkább kiemelt lesz. Lengyelország a *beszerzés folyamatosságának biztosítására* törekszik, ami az egész beszerzési és szállítási láncra vonatkozik (nyersanyag megvásárlása, szállítása, feldolgozása, raktározása, és a disztribúció). Ennek érdekében a nemzetközi infrastruktúra fejlesztését célként fogalmazza meg Varsó, és törekszik az Odessa-Brody vezeték kiépítésére Adamovig, majd később pedig Plock és Gdansk városokig. Fontosnak tartja ezenkívül a transzparens feltételek kialakítását a kőolajtermelő és a tranzitországokra vonatkozóan az infrastruktúra használatát illetően.

Az *elektromos energiatermelés* döntő részét ma még szénalapú hőerőművek állítják elő, ugyanakkor a hazai készletek végeessége, a megújuló energiaforrások, illetve vízerőművek hiánya, és az energiafogyasztás prognosztizált növekedését tekintetbe véve mindenképpen hosszú távú akciótervre van szüksége az országnak. Mindenekelőtt a hazai hálózat kapacitásnövelését célzó beruházásokat tartja prioritásnak Varsó, de emellett törekszik a villamos energia hálózat integrációjára a környező államokkal (Baltikum, Visegrádi Együttműködés, Németország). Európai fórumon pedig a szén mint energiahordozó megtartása mellett, illetve Franciaországgal együtt az atomenergia mint tiszta energiahordozó elismertetéséért fejt ki lobbytevékenységet Varsó. Alapvető hosszú távú cél a már korábban is megfogalmazott terv, hogy Varsó 2020-ig atomerőművet állít be a lengyelországi energiafogyasztás biztosítása érdekében.

Lengyelország energiastratégiájában – az Európai Tanács 2007 márciusában elfogadott dokumentumával¹⁰ összhangban – a háromszor 20-as célkitűzés a realitások figyelembe vétele mellett megfogalmazódik mint prioritás. Varsó hangsúlyozza lehetőségeinek korlátozott voltát, a megújuló energiaberuházások költségeit és Lengyelország korlátozott képességeit ennek vállalá-

¹⁰ Energy policy for Europe: action plan 2007-2009.

sára, s ennek alapján alakította ki célkitűzéseit. Ennek megfelelően a jelenleg az energiafogyasztás 4,6 százalékát biztosító megújuló energiaforrások szintjét 7,5 százalékra tervezi emelni 2010-ig, amelynek elősegítésére beruházási (strukturális alapok) és adójellegű támogatásokat vezettek be. Támogatják emellett a bioüzemanyagok előállítását, ám ennek veszélyeire hívja fel a figyelmet a lengyel stratégia mind a környezet hatások, mind az árhatások tekintetében. Az energiahatékonyság ugyanakkor kiemelten szerepel Varsó programjában: az energiafelhasználás csökkentésére, az energiatermelés racionalizálására, az energiavesztés korlátozására törvényi és adminisztratív rendszer kidolgozását kezdte meg.

A lengyel energiastratégia összességében azt mutatja, az ország elsődleges célja a lehető legnagyobb függetlenség biztosítása az energiaellátás terén. Ezen cél érdekében mindenekelőtt a hazai források kiaknázására, racionalizálására és bővítésére törekedne: ennek a stratégiának a része a szénalapú energiatermelés modernizálása, illetve az atomerőmű beállításának tervbe vétele. Az önellátásra való törekvés ernyője alatt jelenik meg az energiafelhasználásra és a hatékonyság növelésére vonatkozó célkitűzés is. Emellett Varsó komoly törekvéseket fogalmaz meg az energiahordozók beszerzésének diverzifikálása érdekében, ennek egyértelműen az Oroszországtól való energifüggetlenség mérséklése a célja.

4) A belpolitika hatása a lengyel „keleti dimenzió” alakulására

A lengyel külpolitika a rendszerváltás óta azonos cél- és prioritásrendszer mentén, az ország geostratégiai lehetőségeit felismerve alakult. A két legfontosabb célkitűzés teljesült, amikor 1999-ben Lengyelország a NATO tagja lett, majd 2004-ben csatlakozhatott az Európai Közösségekhez. A nyugati struktúrákban való részvétel egyben azt is jelentette, hogy amíg az EU tagság és a NATO részvétel a két szervezetben betöltött lengyel szerepvállalás definiálására, az ország stratégiai céljainak megvalósítására korlátozódik, addig a külpolitika súlypontja a másik két prioritásra helyeződött át. Ma a legfontosabb célkitűzés a „keleti dimenzió” stratégiájának érvényesítése, illetve az energiabiztonság elősegítése. Lengyelország földrajzi elhelyezkedéséből, történelmi múltjából, jelenkori gazdasági-politikai súlyából kifolyólag a külpolitika ezen négy sarokköve határozta meg a külkapcsolatok alakítását.

2005 szeptemberében a parlamenti választásokon a Jog és Igazságosság (PiS) nemzeti-konzervatív párt került hatalomra, amely a többségi kormányzás biztosítása érdekében koalícióra lépett két szélsőséges pártformációval, a szélsőjobb oldali Lengyel Családok Ligája (LPR), valamint a szélsőbalt képviselő Önvédelem (Samoobrona) pártokkal. A parlamenti választásokat követően megrendezett elnökválasztáson megintcsak a PiS jelöltje győzött, s a

köztársasági elnök Lech Kaczyński lett, majd röviddel később ikertestvére, Jarosław Kaczyński vette át a kormányfői hatalmat. A PiS hatalomra kerülése és a Kaczyński ikerpár vezetése túlzott nemzeti-patrióta ideológiával átítatott vonalvezetést vitt nemcsak a belpolitikai életbe, de ennek érezhető hatása volt az ezekben az években jellemző külpolitikai irányvonalban is.

A „Kaczyński-doktrína” nem volt mentes az euroszkepticizmustól, ugyanakkor az Európai Uniótól várta a lengyel életszínvonal javulását, a gazdaság helyzetének megerősödését. Az elképzelésben az erős nemzetállamok uniójára alapuló elképzelés érvényesült, amely azonban éppen a Lengyelország számára kulcsfontosságú kérdésekben (pl. Keleti dimenzió, energiabiztonság, illetve döntéshozatal) az EU érdekérvényesítési erejével szemben hatott. Az elnök egyszerre „torpedózta meg” az EU alkotmány tervét, egyben ugyanakkor a keleti irányú bővítésre, s közös energiapolitika, és közös védelmi politika elfogadására ösztönözte volna a közösség tagállamait. A Kaczyński féle vonalvezetés számos ellentmondásos célkitűzést és irreális ambíciót fogalmazott meg, s valójában elszakadt a realitásoktól, nem értette meg a Varsót körülvevő geopolitikai valóságot.

Ez az, amit a 2007 októberében megtartott előrehozott választások eredményeképpen hatalomra került liberális-konzervatív Tusk-kormányzatnak majd helyre kell hoznia, s a lengyel külpolitika irányvonalát a belpolitikai események hatására tett rövid kitérő után ismét a régi érvrendszer mentén és elgondolásoknak megfelelően kell képviselnie. Ennek értelmében Lengyelországnak három szempontból is a föderatív alapon működő Európai Unió kialakítására kell törekednie. Egyrészt azért, mert Lengyelország gazdaságilag még mindig nem kellően erős ahhoz, hogy meghatározó szereplő legyen nemzetállamként, önállóan. Másrészt azért, mert – nemzetközi szerepvállalása ellenére – továbbra sem meghatározó szereplője a nemzetközi kapcsolatoknak. Hatathós befolyásra a nemzetközi folyamatokra a közös európai kül- és biztonságpolitika keretein belül lenne lehetősége. Végül pedig ismerve az Európai Unió jelenlegi döntéshozatali mechanizmusát, a területében és népességét illetően nagy országnak számító Lengyelország számára a föderatív szerkezet jobban biztosíthatná a döntéshozatali mechanizmus keretein belül a döntések befolyásolását.

A 2005-2006 során folytatott külpolitikai irányvonal, amely a lengyel befolyás túlzott felértékelődéséből indult ki, s téves célkitűzéseket fogalmazott meg, nemcsak az ország nemzetközi megítélésében hozott károkat, de a belső kohéziót is gyengítette. Lengyelország rendszerváltás utáni első miniszterelnöke, Tadeusz Mazowiecki fogalmazta meg a következőt: „Tudomásul kell vennünk, hogy országunk gyenge pontja a belpolitikai helyzetből fakad, amely nemzetközi pozíciókra is káros hatással van. Csak a jól strukturált, belső helyzetüket tekintve szilárd alapokon álló országok képesek határozott irányt képviselni a külpolitikában is. Attól tartok, hogy fontosságunk illuzórikus, olyan buborék, amit transzatlanti kapcsolatainkra építettünk.” (Tade-

usz Mazowiecki, 2003¹¹) A fenti megállapítás érvényes az orosz-lengyel kapcsolatokra, a lengyel szerepek és lehetőségek értelmezésére is. Amennyiben Lengyelország az Európai Uniót gyengítő stratégiával, nemzetállamként akar fellépni a minden szempontból asszimetrikus alapokon nyugvó relációban, azzal helyzete méginkább asszimetrikussá válna. A lengyel-orosz kapcsolatok befolyásolására Varsónak kizárólag az európai dimenzió keresztül nyílik lehetősége, s ezáltal lehet képes az általa elképzelt „keleti politika” kialakítására a „Giedroyc-Mieroszewski” doktrína mentén.

5) Tanulságok Magyarország számára

Magyarország számára a lengyel-orosz kapcsolatok és a lengyel külpolitika és gazdasági diplomácia keleti dimenziójának elemzése több szempontból is fontos következtetésekre ad lehetőséget.

A lengyel-orosz kapcsolatokat a történelmi múlt tisztázatlan kérdései, a belpolitikai szereplők személyes véleménye mellett a demokratizálódás útjára lépett lengyel állam és az ezzel ellentétes irányban haladó Oroszország közötti ellentét, a szomszédos „határvidék” kapcsán alkalmazott eltérő külpolitikai törekvések, az Európai Unió intézményrendszerével szembeni orosz szkepticizmus és értetlenség befolyásolják. A lengyel külpolitika a rendszerváltás óta a keleti területeken a stabilitás és prosperitás övezetének kialakítására törekszik, amely önmagában konfrontációt gerjeszt az erre a területre mint befolyási övezetére tekintő Oroszországgal. A lengyel diplomácia az EU és a NATO struktúráin belüli szövetségek és az uniós külpolitika keleti politikájának alakítása és befolyásolása révén lát reális lehetőséget céljainak elérésére. A 2005-2006-os években tapasztalt nacionalista-patrióta külpolitikai vonalvezetés elhibázott és a lengyel pozíciót inkább gyengítő, mint erősítő lépései után a belpolitikai egység erősítésében, az ország európai szintű pozíciójának és szerepének visszaállításában és az Oroszországgal folytatott párbeszéd újraindításában látja a reális lehetőséget a „keleti dimenzió” érvényesítésére, vagyis a „határvidék” országainak demokratizálódási folyamatának biztosítására. A lengyel példa tanulsága a magyar külpolitika számára, hogy a közép-kelet-európai régió egyik országa sem elég erős ahhoz, – még ha területi és népességi szempontból a legnagyobb is a térségben – hogy egymaga kellő befolyást gyakorolhasson a külpolitikai folyamatok alakulására a számára meghatározó dimenziókban. Lengyelország elmúlt két évének tanulsága az, hogy a közép-kelet-európai térség számára elsődleges a gazdasági felzárkózás és a belső kohézió erősítése. A nagyhatalmi és regionális vezetői törekvések helyett a prioritás az európai struktúrák támogatása,

¹¹ *Poland in the World – Challenges, Achievements, Threats*. On the Future of Europe, conference material by the Batory Foundation, www.batory.org.pl

az európai szintű lobbitevékenység és az ország presztizsének visszaállítása lehet, ami elősegíti a nemzeti szintű célok gyakorlati megvalósulását.

A lengyel külpolitikai irányvonal erőteljes hangsúlyt fektet a transzatlanti kapcsolatok ápolására, amely azonban az elmúlt években a konfrontáció forrásává vált az amerikai rakétavédelmi pajzs telepítésének kérdése kapcsán az orosz-lengyel relációban, nem segítve elő sem az ország biztonságának javítását, sem az európai ügyek előremenetelét, de még a transzatlanti kapcsolat erősítését sem. A transzatlanti viszony és az amerikai érdekek megjelenítése az európai szintéren a rendszerváltás óta kiemelten fontos a lengyel diplomácia számára. Ennek a prioritásnak azonban nem kell a konfrontáció jegyeit magában hordoznia: a lengyel szerepkör sokkal inkább a kölcsönös megértés és a párbeszéd erősítése és az ebben betöltött közvetítő szerepre kell hogy korlátozódjon, mint a konfrontáció politikájának felnyitására.

Lengyelország történelmi múltja, geopolitikai fekvése kapcsán a külpolitika és a gazdasági diplomácia előtt álló kihívások számos ponton mutatnak hasonlóságot, de több ponton különbséget is. Mindenekelőtt hangsúlyosan jelenik meg az energiabiztonság kérdése mindkét ország esetében, amelyre azonban a két országban adott válasz eltérő volt. Amíg Magyarország a diverzifikációban, alternatív energiaforrások földrajzi biztosításával, másrészt pedig az orosz kapcsolatok javításában, erősítésében látta a megoldást a fenntartható energia-ellátásra, addig Lengyelország csak marginálisan lát reális lehetőséget a diverzifikáció biztosítására. Az energiastratégia központi eleme: a) az energia-ellátás saját forrásból történő biztosítása, amelyre – az EU és a kyoto-i egyezmény megkövetelte környezetvédelmi szabványainak érvénybe lépéséig – az országban található széntartalék, majd 2021-22-től a nukleáris energiaforrások telepítése szerepel a stratégiában, b) az északi-tengeri gázvezeték helyett a tranzitország szerep erősítése és a Lengyelországon keresztül vezető vezetékek erősítése (Jamal2).

A nemzetközi gazdasági környezet, mindenekelőtt az energiaárak alakulása hasonló kihívások elé állítja a lengyel, mint a magyar külkereskedelmi cégeket. A lengyel-orosz külkereskedelem asszimetriája az energiahordozók árának növekedéséből fakad és az ország energiatülszórását mutatja. Amíg az EU országok irányában a lengyel külkereskedelmi egyenleg pozitívba fordult és a termékszerkezetet is sikerült javítani, addig az orosz relációban minden korábbi mértéket meghaladó passzívum keletkezik, ami évről-évre nagyobb lesz. Az orosz relációban keletkezett deficit kompenzálására az ukrán piacon nyílt lehetősége a lengyel exportőröknek. A lengyel gazdasági diplomácia reális esélyt a helyzet javítására megintcsak európai szintű megoldásban látta, amelynek esélyeit az elmúlt évek európai szintű kezdeményezéseit megtorpedozó lengyel külpolitika némileg rontotta. Az orosz piacnyitás elősegítése, a lengyel vállalatok esélyeinek javítása európai szintű egyezményekkel és nem kétoldalú megállapodások révén látszik javíthatónak.

A keleti dimenzió kapcsán Magyarország mindenekelőtt a közös pontokat jelentő kérdésekben léphet fel közösen a lengyel partnerrel európai szinten. A kedvező irányú belpolitikai fordulat 2007-ben Varsót ismét „szalonképes” külpolitikai partnerré tette. Mindemellett nem szabad elfelejteni, hogy a lengyel külpolitika hármasszervezeti rendszerében csak kettő esetében – a miniszterelnök és a külügyminiszter személye – következett be váltás. A köztársasági elnök továbbra is – a személyét és érdekérvényesítő erejét nacionalista és túlzott patrióta véleménye kapcsán már javarészt szalonképtelenné tevő – Lech Kaczynski, aki nemcsak a parlamenti döntéshozatal, de a külpolitikai vonalvezetés során is igyekszik a korábbi vonal fenntartására – csekély sikerrel. A magyar diplomáciának azt kell megvizsgálnia, hogy az európai szinten akár a kereskedelmi feltételek javítása, akár az energiabiztonság kérdése kapcsán milyen közös felületek kínálkoznak a konkrét kérdésekben a lengyel féllel való együttműködésre. A belpolitikai váltás nemcsak lehetővé, de konkrétan szükségessé is teszi az együttműködést Varsóval a számunkra is fontos stratégiai kérdésekben. Ezt az együttműködést azonban mind intézményi szinten (elnöki szerep), mind a konkrét diplomáciai kérdésekben az orosz kapcsolat érzékenységének figyelembe vétele mellett érdemes kezelni.

6) Összefoglaló

Lengyelország és Oroszország viszonya az elmúlt években a kétoldalú kapcsolatok szinte valamennyi területén feszültségekkel terhes volt. A politika, a diplomácia és a kulturális területek mellett a bilaterális viszony problematikus kérdései gazdasági szinten is éreztették hatásukat. A feszültségek gyökere a *történelem* eddig rendezetlen kérdéseiben rejlik, amelyek nagyon sokszor befolyásolják a politikai és diplomáciai kapcsolatok alakulását a relációban. Az Ukrajnával, illetve Németországgal már létrejött ún. „megbékélés”, a két ország 1939-1989 közötti történelmében még nem rendezett kérdések mai napig megterhelik a viszonyt. A két ország közötti kapcsolatot emellett alapjaiban határozza meg az Oroszország és Lengyelország között húzóó terület, az ún. Határvidék (Kresy) feletti befolyásért való küzdelem. Amíg Lengyelország – csekély hatalmi befolyását felismerve – lemondott területi igényeiről, a második világháború után határain kívül került területekről, addig Oroszország mai napig nem adta fel igényeit a kelet-európai vonzáskörzet feletti dominanciájának fenntartását illetően. Lengyelország befolyását a demokratikus folyamatok aktív támogatásában látja a gyakorlatban megvalósítani – aktív részvétel a narancsos forradalomban Ukrajnában, a belorusz ellenzék támogatása –, amit viszont Oroszország az érdekszférájába történő beavatkozásként értékeli.

Lengyelország geopolitikai fekvése két nagyhatalom (Németország és Oroszország) között a mai napig befolyásolja az ország *kül- és biztonságpo-*

litikájának irányát. A lengyel külpolitika legfontosabb célkitűzésének a NATO és EU-tagságot tekintette a rendszerváltás után. Ez a két fő célkitűzés alapjaiban határozta meg a lengyel külpolitika lehetséges irányát, amire határozott és kiegyensúlyozott vonalvezetés volt jellemző 1990-2005 között, a politikai váltásoktól függetlenül. Lengyelország 1999-ben NATO taggá, 2004-ben az Európai Unió tagállamává vált. Németország ettől kezdve stratégiai partner lett, s a lengyel külpolitika két legfontosabb célkitűzése teljesült. Az ország külpolitikájában ettől kezdve domináns szerepet kapott a keleti dimenzió, vagyis a stabilitás és prosperitás övezetének kialakítása és elősegítése a keleti szomszéd államokban. A másik prioritás, ami meghatározza az EU-tag Lengyelország külpolitikai vonalvezetését, az energetikai biztonság kérdése. Mindkét területen Oroszországgal kerül tehát szembe Lengyelország, amely – függetlenül, de befolyásolva a történelmi ellentétektől és a belpolitikai folyamatoktól mindkét országban – pusztán az alapvető érdekek különbségei miatt is ellentétes oldalra állítják a két országot. A lengyel külpolitika számára ebben a helyzetben az ún. Geidroyc-Mieroszewski irányzat követése lehet irányadó. Ennek értelmében konstruktív párbeszédet kell folytatni Oroszországgal. A jó kapcsolat alapja ugyanakkor az lehet, hogy az nem a szomszédos államok függetlenségének veszélyeztetése árán jön létre. Emellett fontos, hogy Oroszország politikai és gazdasági szinten egyaránt aktívan részt vegyen az európai együttműködésben, illetve a lengyel külpolitika ezen irányzatának sikere feltételezi az oroszok tudatos részvételét is benne.

Lengyelország nem elég befolyásos ahhoz, hogy a keleti dimenzióban egymaga képes legyen létrehozni a stabilitás és prosperitás övezetét. Ehhez szüksége van az EU és a NATO keretében szövetségesekre. A Jog és Igazságosság párt (PiS) külpolitikai vonalvezetése 2005-2006 során letérítette Lengyelországot a pragmatikus külpolitika útjáról. A nacionalista-patrióta külpolitika két szempontból is káros volt az ország számára. Egyrészt megosztotta a lengyel társadalmat, ezzel a belső társadalmi kohéziót gyengítette, másrészt éppen az európai és transzatlanti szövetségesek irányában nehezítette, sokszor izolálta a lengyel külpolitikát, miközben éppen ezeken a platformokon kereshetett volna és alakíthatott volna ki szövetségeket az ország külpolitikai céljainak eléréséhez. A 2007-es év *belpolitikai* váltása visszairányította a lengyel külpolitikát a korábbi, rendszerváltás óta megfigyelhető vonalvezetéshez. Ez nem jelenti azt, hogy Lengyelország szemet huny alapvető érdekei felett, de jelenti a párbeszéd előtérbe helyezését a konfrontáció helyett a konfliktusos területeken.

A politikai és diplomáciai szintű ellentétek mellett komoly feszültségforrások jelentek meg az utóbbi időben *gazdasági* területen is. Az orosz energiaforrásoktól való egyoldalú függőség, egyre inkább aszimmetrikussá váló kereskedelmi kapcsolatok jellemzik a relációt. Emellett az orosz vállalatok gazdasági befolyásra való törekvése a régió országaiban megintcsak fenntartásokra készíti Varsót. A lengyel külgazdasági diplomácia európai szinten keresne megoldást ezekre a problémákra, érezve befolyásának végleteit, az érdekérvényesítésben meglévő aszimmetriát az orosz féllel szemben. Varsó

ezért törekedne egy közös energiapolitika kialakítására, a keleti dimenzióon keresztül a tranzitországok erősítésére, függetlenségük biztosítására, végül pedig a befektetési környezetre vonatkozó jogi normák harmonizálására.

A keleti dimenzió kapcsán Magyarország mindenekelőtt a közös pontokat jelentő kérdésekben léphet fel közösen a lengyel partnerrel európai szinten. A magyar diplomáciának azt kell megvizsgálnia, hogy az európai szintéren akár a kereskedelmi feltételek javítása, akár az energiabiztonság kérdése kapcsán milyen közös felületek kínálkoznak a konkrét kérdésekben a lengyel féllel való együttműködésre. A belpolitikai váltás nemcsak lehetővé, de konkrétan szükségessé is teszi az együttműködést a lengyel féllel a számunkra is fontos stratégiai kérdésekben. Ezt az együttműködést azonban mind intézményi szinten (elnöki szerep), mind a konkrét diplomáciai kérdésekben az orosz kapcsolat érzékenységének figyelembe vétele mellett érdemes kezelni.

Felhasznált irodalom

- Communication from the Commission to the council and the European Parliament. Wider Europe – Neighbourhood: A New Framework for Relations with our Eastern and Southern Neighbours, Brussels, 11.3.2003, COM (2003) 104 final, Commission of the European Communities
- Gromadzki, G. – Vesely, L. (2006): *Aktywnie i wspólnie: UE wobec Białorusi*. Stefan Batory Foundation, Varsó, pp. 29–40.
- Kaczmarek, M. – Smolar, E. (2007): *Unia Europejska wobec Rosji 2004-2007*. Centrum Stosunków Międzynarodowych, Policy Paper, 2007. augusztus
- Larsson, Robert (2006): *Russia's Energy Policy: Security Dimensions and Russia's Reliability as an Energy Supplier*. March
- Legucka, A. (2007): *Stosunki Polski z Białorusią i Ukrainą jako element nowej polityki sąsiedzkiej Unii Europejskiej*. Institute for International Relations, Akademia Świętokrzyska, 2007. március
- Non-paper z polskimi propozycjami ws. przyszłego kształtu polityki rozszerzonej UE wobec wschodnich sąsiadów, Biuletyn Integracja z Unią Europejską, 2002, (www.msz.gov.pl)
- Davies, Norman (1998): *Orzeł biały, czerwona gwiazda*. Znak Kraków, pp. 25–26.
- Ochmann, Cornelius (2007): *Polish-Russian Relations in the Context of the EU's New Eastern Policy*. KICES Working Papers No 8 – March 2007, Koszalin Institute of Comparative European Studies

- Polityka energetyczna Polski do 2025 roku.* Rada Ministrów, 2005. január 4.
<http://www.mgip.gov.pl/GOSPODARKA/energetyka/Polityka+energetyczna+Polski+do+2025+roku.htm>
- Polityka energetyczna Polski do 2030 roku.* Warszawa, 2007, Ministertwo Gospodarki <http://www.mg.gov.pl/NR/rdonlyres/8C3B84AA-C9EF-471A-9B33-A66E2C700CC0/37509/PEPwer3210092007.pdf>
- Pornianowski, Jerzy (2004): *Na Wschód od Zachodu – jak być z Rosją?* Rosner I Wspólnicy, Warszawa
- Unge *et al.* (2006): *Polish-Russian relations in an Eastern Dimension context.* Instytut Studiów Strategicznych, Varsó
- Współpraca Gospodarcza Polski z krajami WNP, w tym szczególnie z Rosją, Ukraina I Białorusia.* Ministerstwo Gospodarki, Departament Analiz i Prognoz, Varsó, 2007. augusztus
- Zaborowski, Marcin (2004): *From America's Protégé to constructive European – Polish security policy in the twenty-first century.* EU Institute for Security Studies, Occasional Paper 56, December, p. 23.
- Zmiany w eksporcie z Polski produktów rolno-spożywczych w kontekście ograniczeń importu z Polski do Rosji.* Ministerstwo Gospodarki, Departament Analiz i Prognoz, 2008. január